

UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT
MASTER: DREPT INTERN ȘI INTERNAȚIONAL AL MEDIULUI

DREPT SANȚIONATOR AL MEDIULUI

Titular curs,
Lector univ. dr. Angelica Cobzaru

2024 – 2025

CAPITOLUL I

RĂSPUNDEREA PENTRU VĂTĂMĂRILE ADUSE MEDIULUI

Răspunderea în dreptul mediului este o răspundere mixtă, nu puteam afirma că se bazează în totalitate pe răspundere penală, civilă sau administrativă (contravențional), însă, având în vedere tendințele și legăturile dintre dreptul mediului și dreptul civil, putem afirma că răspunderea patrimonială acționează cu precădere când vinde vorba de daune de mediu considerabile, deoarece principalul interes este acela de a repara paguba, nu de a-l pedepsi pe cel care provocat-o.

Cu toate acestea, în ultimul deceniu, pe fondul amplificării fenomenului infracțional în domeniul protecției mediului, răspunderea penală a căpătat un rol primordial. Inclusiv la nivelul Uniunii Europene (UE) trendul este cel al creșterii rolului răspunderii penale pentru a răspunde noilor provocări globale în domeniu.

Termenul de „răspundere” este nucleul în jurul căruia se circumscriu anumite straturi preexistente ale unui anumit timp de angajament sau ale unor obligații legale. Răspunderea nu poate să apară decât ca urmare a unui angajament făcut din propria inițiativă sau ca urare a unei obligații legale de răspundere, constituită prin lege.

În acest context, dacă ne referim la răspundere în general, vom observa că în vorbirea curentă termenul de răspundere poate îmbraca mai multe forme și poate fi înțeles în funcție de anumite criterii. Printre cele mai importante astfel de criterii se enumeră: criteriul social, criteriul politic și criteriul legal.

O primă formă a înțelesului pe care îl are termenul de răspundere este redată pe baza **criteriului social**. Astfel, într-o societate sau într-o comunitate mai restrânsă, termenul de răspundere poate fi perceput ca o consecință directă a nerespectării unor cutume locale tradiționale, generale sau mai puțin generale dar care sunt cunoscute dincolo de limitele unei localități anume. În acest caz, răspunderea nu este una juridică, ci mai mult una de ordin moral.

O a doua formă a înțelesului de răspundere este redat de **criteriul politic**. Politica, în viziunea lui Platon era văzută ca o artă. Acesta era de părere că un stat sau o societate anume trebuie să aibă în frunte conducători iscusiți și pricepuți, conducători care să fie competenți să educe societatea pe care o conduc. „Puterea cu care aceștia sunt învestiți nu este o bucurie, ci o mare responsabilitate”, afirma acesta.

Aristotel, la fel ca Platon, nu poate concepe ca răspunderea să existe în afara eticii, sau cel puțin, nu fără a exista anumite legături între acestea, oricât de mici ar fi ele. Conform spuselor lui Aristotel, statul nu are alt rol decât acela de a asigura perfecțiunea însăși a omului, de a-i asigura un viitor înfloritor și de a-i conferi o bunăstare vie. Opiniile filozofilor ne creează gândul că o societate civilizată nu poate exista în afara politicii¹. Oamenii politici trebuie să reprezinte cu adevărat valorile sociale, să le protejeze și să ajute la dezvoltarea lor prin politica pe care o duc. În momentul în care o anumită persoană își ia un anumit angajament politic trebuie să fie conștientă că dacă dă greș, va răspunde politic pentru eșecul ei. Răspunderea politică nu e una usoară. Cea mai grea compenentă a răspunderii politice, pe lângă sancțiunile care pot veni din partea formațiunii politice susținătoare, este aceea ca oprobiului public pe care un politician îl poate atrage din partea cetățenilor unei comunități sau a unui stat.

O a treia formă prin care se manifestă răspunerea este redată chiar de **criteriul juridic** al acesteia. În cele mai multe cazuri, când este vorba de răspundere, mai ales în contextul actualei realități românești, se subînțelege că este vorba de răspunderea juridică.

¹ Ca și Platon, Aristotel nu-și poate imagina politica ruptă de etică. Uneori chiar, Aristotel are tendința de a subordona politica legilor morale. Obiectul eticii este acela de a asigura binele suprem, scopul tuturor activităților. Același lucru îl putem spune și despre politică: sarcina sa este aceea de a lucra în vederea binelui comun. Politica este o artă regală sau arhitectonică, cea care comandă celorlalți, precum arhitectul comandă muncitorilor care lucrează la construcția aceluiași edificiu.

Statul nu are alt scop, conform lui Aristotel, decât acela de a realiza perfecțiunea însăși a omului. Acesta este principiul fundamental al politicii aristoteliciene; el dă sensul final celebrei formule care definește omul ca fiind o ființă socială, deci prin natură este un „animal social“, politikon zoon (Politica, I, 1, 1253a; III, 6, 1278b). Această definiție vrea să spună că omul nu este suficient lui însuși, are nevoie de cel care-i seamănă lui pentru a trăi și pentru a perpetua. Unirea între un bărbat și o femeie, în scopul perpetuării rasei umane, este, în opinia lui Aristotel, modul biologic primitiv al asociației umane: grupul constituit din tatăl, mama, copiii și servitorii, familia, constituie forma primitivă a societății, naturală și indispensabilă supraviețuirii omului. Familia este la baza societății: mai întâi a satului, a grupului etnic, a orașului, a Statului. Sursa: <http://ziarulumina.ro/politica-si-religie-la-aristotel-84223.html>

I.1 Definiția și caracterele răspunderii juridice

Răspunderea juridică² poate să fie angajată ori de câte ori o persoană care are capacitate de a răspunde juridic încalcă o lege. În doctrină, răspunderea juridică este definită ca fiind un raport juridic care ia naștere între persoana care a încălcat dispozițiile unei norme juridice și stat, reprezentat prin prin organele de aplicare a legii³. Din această definiție reiese ca răspunderea juridică are următoarele caractere:

- a) *răspunderea juridică este un raport juridic coercitiv.* Forța de contrângere a statului intervine ori de câte ori este necesar pentru a trage la răspundere juridică persoana care încalcă normele legale. Statul, reprezentat prin organele sale este singurul în măsură să tragă la răspundere juridică persoanele care dau naștere unor raporturi juridice de conflict, nici o altă persoană nu-si poate face singură dreptate, În acest sens există și un principiu general la dreptului, exprimat prin adagiul latin *nemo iudex in causa sua*, care exprimă ideea ca nimeni nu este judecător în propria-i cauză și că nimeni nu-și poate face dreptate singur;
- b) *conținutul acestui raport este alcătuit din totalitatea drepturilor și obligațiilor ce iau naștere ca urmare a încălcării normei juridice.* Încălcarea unei norme juridice dă naștere unui raport juridic de conflict. Pe baza acestui raport juridic de conflict, între cel care a încălcat norma și dispozițiile acestuia iau naștere anumite drepturi și obligații ale părților. Părțile raportului juridic de conflict sunt **statul**, pe de o parte, reprezentat prin organele sale și **persoana, fizică sau juridică**, care a încălcat norma de drept. Cu titlu de exemplu, în ceea ce privește drepturile din acest raport juridic, putem enumera: dreptul statului de a trage la răspundere juridică persoana care a încălcat norma, dreptul de strânge și administra probe încriminatorii, dreptul de a-i imune anumite obligații, dreptul de a lua față de acesta anumite măsuri de siguranță, asiguratorii sau preventive etc., de cealaltă parte, persoana care a încălcat norma juridică are și ea anumite

² Definiția răspunderii juridice civile a reprezentat o preocupare continuă a doctrinarilor, deoarece nici vechiul Cod civil nu oferea o definiție a acestuia și nici actualul Cod civil nu o face. A se vedea, **Valeriu Liviu Pop**, *Faptele juridice ilicite și celelalte fapte extracontractuale cauzatoare de prejudicii (Răspunderea civilă delictuală sau contractuală)*, în Pop/Popa/Vidu, pp. 380-383.

³ Irina Rădulescu, *Teoria generală a dreptului*, Editura, Universul Juridic, București, 2010, p. 227.

drepturi. În primul rând, are dreptul la informare în legătură cu învinuirile aduse, are dreptul la apărare, are dreptul la abținere, are dreptul la contestarea măsurilor luate de stat etc. În categoria obligațiilor vor fi înglobate: obligația statului de a-i aduce la cunoștință faptele și învinuirile, obligația de a-i respecta drepturile etc. În sarcina persoanei care a încălcat norma juridică cad obligații precum: obligația de a se supune și de a respecta măsurile luate de stat, obligația de a nu îngreuna aplicarea legii, obligația la acoperirea prejudiciului creat în cazul în care i se dovedește vinovăția, obligația de a suporta toate celelalte repercursiuni ce decurg din faptele sale etc.; În cazul daunelor ecologice este destul de greu ca persoana care a creat prejudiciul să-l poate repara prin aducerea la starea inițială, de aceea, de cele mai multe ori, are loc plata prin echivalent.

- c) obiectul raportului juridic al răspunderii este reprezentat de sancțiunea aplicată de stat, prin organele sale. În categoria conținutului acestui raport juridic am făcut vorbire despre obligația persoanei care a încălcat norma de drept, de a suporta repercursiunile faptelor sale. Aceste repercursiuni se referă în primul rând la sancțiunea pe care o suportă subiectul pasiv al raportului juridic de conflict. Sancțiunile sunt diverse, ele aplicându-se în funcție de gravitatea faptei și de sfera tipului de răspundere sub care intră aceasta. Dacă este vorba despre o răspundere administrativă, se va aplica fie un avertisment, fie o amendă contravențională. În schimb, dacă fapta se încadrează în condițiile răspunderii civile, cel mai adesea sancțiunea constă în repararea prejudiciului creat, sau persoana în cauză poate suporta o condamnare la plata unei amenzi penale ori o condamnare cu închisoarea, în condițiile în care fapta sa întrunește elementele constitutive ale unei infracțiuni și sunt îndeplinite toate celelalte condiții ale răspunderii penale⁴; Pentru faptele care aduc atingere mediului, coform OG nr. 2/2001 privind regimul juridic general al contravențiilor, se poate aplica sancțiuni mai ușoare. De pildă, avertisment sau amendă, dar numai atunci când acestea sunt contravenții. când este vorba de infracțiuni contra mediului se iau măsuri de urgență pentru stoparea efectelor faptei care constituie infracțiune

⁴ Mihail Udriou, *Drept penal- Parateea generală*, Editura, C.H. Beck, București, 2014, p. 37 și urm.

și urmează tragerea la răspundere penală a celor responsabili de săvârșirea faptei. Având în vedere că majoritatea acțiunilor dăunătoare mediului se desfășoară prin intermediul entităților juridice, răspunderea este una solidară și va fi angajată atât răspunderea persoanei juridice, cât și răspunderea persoanelor fizice care alăcutiesc voința persoanei juridice (persoane cu funcții de conducere și care iau decizii în cadrul unei entități juridice) sau care duc la împlinire această voință (administratori sau alte persoane cu funcții de execuție)

d) *răspunderea este angajată în baza legii*. Acest caracter dă expresie faptului că nimeni nu poate fi tras la răspundere penală în afara unei legi care să permită acest lucru și că nimeni nu poate fi pedepsit pentru o faptă care nu era prevăzută de lege la data la care a aceasta a fost săvârșită. Deci tragerea la răspundere penală este guvernată de *principiul legalității*. Toate acțiunile și procedurile angrenate în procesul de tragere la răspundere juridică a unei persoane trebuie să fie realizate cu respectarea tuturor condițiilor prevăzute de legislația națională, europeană și cea internațională în materie; În dreptul mediului, din principiul legalității decurg și toate celelalte principii aplicabile acestei ramuri de drept, cum ar fi: principiul prevenirii degradării mediului, principiul precauției, principiul poluatorul plătește, principiul protecției mediului, principiul ameliorării mediului⁵, etc.

e) *stabilirea și tragerea la răspundere juridică este prerogativa unor organe special abilitate ale statului*. Stabilirea și tragerea la răspunderea juridică a persoanelor care încalcă normele de drept cade în sarcina unor anumite organe și persoane pe care statul le-a investit cu putere statală în acest sens. România este un stat în care se aplică principiul separării puterilor în stat. Puterea legislativă, executivă și judecătorească alcătuiesc funcția tripartită de aplicare a puterii. Puterea legislativă este puterea legiuitoare, deci cea care elaborează legi. Puterea executivă are îndatorirea, prin organele și persoanele reprezentante, să aducă la împlinire legile. Puterea judecătorească este cea prin intermediul căreia persoanele care încalcă normele de drept sunt trase la

⁵ Angelica Cobzaru, *Principiile dreptului european al mediului*, Editura Universul Juridic, București, 2012, p. 47.

răspundere juridică. Chestiunea tragerii la răspundere juridică nu este una simplă din câte observăm, ci una complexă. Toate cele trei puteri având implicații serioase în acest proces juridic. Organele abilitate să tragă la răspundere persoane care săvârșesc fapte cu un posibil impact negativ asupra mediului sunt: Autoritatea Națională pentru Protecția Mediului, Garda Națională de Mediu, diferite instituții din subordinea autorităților administrației publice locale sau centrale etc.

I.2. Formele răspunderii juridice

În doctrină s-a evidențiat faptul că răspunderea juridică se găsește în fiecare ramură de drept și că prin adaptare putem considera că există atatea tipuri de răspundere juridică câte ramuri de drept există⁶.

Cu toate acestea, dacă avem în vedere specificitatea tipurilor de răspundere juridică și ramurile de drept în care aceasta își are aplicabilitate vom observa că există foarte puține ramuri de drept care dispun de un tip de răspundere autonomă, iar aceasta este parte integrantă a întregului numit „răspundere juridică”.

În opinia noastră, există 3 mari ramuri de drept care își impart răspunderea juridică: dreptul civil - răspunderea civilă; dreptul penal – răspunderea penală; dreptul administrativ – răspunderea administrativă sau contravențională, și mai este un tip de răspundere sepcială, care are un regim special de răspundere, în rest, toate celelalte ramuri de drept care prevăd un anumit tip de răspundere, nu au o răspundere autonomă, ci se folosesc de aceste tipuri principale de răspundere prin adaptare la necesitățile proprii în vederea realizării obiectului specific de reglementare al unei ramuri de drept determinate.

⁶ Irina Rădulescu, *op. cit.*, p. 288.

CAPITOLUL II

RĂSPUNDEREA CIVILĂ ÎN DREPTUL MEDIULUI

II.1. Răspunderea civilă în conformitate cu vechiul Cod Civil

Vechiul Cod Civil, abrogat, și-a făcut pe deplin datoria timp de aproape un secol și jumătate. La prevederile sale s-a apelat inclusiv pentru rezolvarea unor probleme complexe și controversate, de tipul celor de mediu, care s-au constituit într-o adevărată provocare pentru el.

Răspunderea civilă a fost considerată mult timp principala formă de tragere la răspundere a subiecților de drept pentru prejudiciile aduse mediului. Este adevărat că vechiul Cod Civil nu conținea prevederi exprese pentru rezolvarea problemelor specifice din domeniul protecției mediului, însă s-a adaptat din mers acestora.

Astfel, odată cu apariția noțiunii de prejudiciu ecologic, s-a produs lărgirea spectrului de aplicare și adecvare a regimului de răspundere la noile realități ale concepției clasice a răspunderii civile.⁷

Pagubele ecologice ridică o serie de probleme specifice, întrucât nu este vorba de un prejudiciu în concepția clasică a răspunderii civile. Pentru explicarea acestei noțiuni considerată revoluționară, dreptul civil clasic a recurs la două argumente teoretice⁸:

- a. la originea acceptării conceptului de prejudiciu (daună) ecologică se află teoria inconvenientelor de vecinătate, în sensul că o asemenea teorie a lărgit noțiunea de vecinătate geografică la cea de vecinătate socială, prin introducerea conceptului de patrimoniu comun și
- b). noțiunea de prejudiciu ecologic este legată de proprietate, a cărei valoare economică este determinată.

Indiferent de viziunea acceptată, niciodată nu se ajunge la o rezolvare completă și perfectă a prejudiciului ecologic, fie pentru că acesta nu este reparabil în natură întrucât atingerile aduse mediului sunt ireversibile, fie pentru că este diluat (dispersat) întrucât nicio reparație nu este posibilă.

Din vechiul Cod Civil s-au invocat mai multe fundamente ale răspunderii civile pentru pagubele aduse mediului prevăzute în art. 988 și următoarele: culpa, răspunderea comitentului pentru fapta prepusului, abuzul de drept, tulburările anormale de vecinătate și mai ales răspunderea fără culpă pentru fapta lucrului (în privința acesteia din urmă, cadrul legal a considerat, că în lipsa unor reglementări specifice mediului, să se aplice dreptul comun în materie).

⁷ Mircea Duțu, , Dreptul mediului. Tratat, București, Editura Economică, 2003, p. 240.

⁸ Mircea Duțu, Opere citate, p. 395

Odată cu intrarea în vigoare a Legii cadru privind protecția mediului - *Legea 137/1995* (abrogată) au apărut o serie de noutăți în domeniul răspunderii pentru prejudiciul ecologic. Abandonându-se regimul clasic al răspunderii civile delictuale, aceasta consacră două principii generale și complementare în materie de răspundere pentru prejudiciu: *răspunderea obiectivă*, independent de culpă și, respectiv, *răspunderea solidară*, în cazul pluralității autorilor.

În cazul răspunderii obiective, independent de culpă, victima va trebui să dovedească numai existența prejudiciului și raportul de cauzalitate dintre faptă și dauna produsă, eliminându-se proba culpei, atât de dificilă de realizat în domeniul ecologiei datorită investigațiilor pe care le presupun descoperirea și identificarea sursei daunei, la care se adaugă și un anumit grad de cooperare al autorului.

În cazul răspunderii solidare, coautorii răspund solidar, independent de culpă, obiectiv, în raport cu victima, în sensul că aceasta din urmă poate îndrepta acțiunea asupra oricăruia dintre autori pentru repararea prejudiciului, iar acesta se poate îndrepta împotriva celorlalți, obligația devenind divizibilă între autorii săi.

Prin aceste reglementări s-a realizat o adaptare a instituției răspunderii civile delictuale la specificul domeniului protecției mediului, în sensul satisfacerii cerințelor principiilor fundamentale ale precauției și “poluatorul plătește”.

II.2. Schimbări aduse de Noul Cod Civil

Vechilor articole 998 – 999 din Codul Civil abrogat li s-au adus modificări în cadrul articolelor 1357 – 1371 din noul Cod Civil. Răspunderea civilă pentru fapta proprie este definită în noul Cod Civil ca fiind „o formă a răspunderii civile delictuale care constă în obligația de a repara prejudiciul cauzat prin fapta ilicită comisă de autor indiferent de gradul de culpă”⁹ (deci inclusiv pentru cea mai ușoară culpă).

Astfel, Conform art. 1357 alin. 1, „cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție, este obligat să îl repare, iar conform alin. 2, „autorul prejudiciului răspunde pentru cea mai ușoară culpă” .¹⁰

În noul Cod Civil se stipulează cauzele de atenuare sau de exonerare de răspundere, precum și subiecții răspunderii civile delictuale. Aceasta este noutatea în materie de răspundere civilă pe care o aduce actualul Cod Civil în comparație cu cel abrogat.

În cadrul capitolului IV, secțiunea a III-a din noul Cod civil, intitulată „Răspunderea pentru fapta proprie” sunt prevăzute următoarele cauze de

⁹Noul Cod Civil, republicat în Monitorul Oficial nr. 505 din 15 iulie 2011, București, Editura Universul Juridic, 2011, p. 270 și urm.

¹⁰ Idem

exonerare a răspunderii civile, următoarele: legitima apărare (art. 1360), starea de necesitate (1361), obligația tertului de reparare a prejudiciului (1362) și divulgarea secretului comercial (art. 1363).

II.3. Răspunderea civilă în conformitate conform O.U.G. 195 / 2005 și cu Directiva nr. 2004/35/CE/

Întrucât nici în vechiul Cod Civil, nici în actualul nu există reglementări speciale care să prevadă situația particulară reprezentată de prejudiciul ecologic, rolul determinant în rezolvarea acestuia îi revine Legii privind protecția mediului nr. 265/2006 care aprobă O.U.G. 195/2005 și Directivei nr. 2004/35/CE transpusă în dreptul intern prin Ordonanța de Urgență nr. 68/2007 privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului.¹¹

Astfel, în Ordonanța de urgență nr. 195/200, în art. 95 alin. (1), se folosește expresia de „prejudiciu adus mediului” mai precisă decât termenul de „prejudiciu ecologic”, utilizat de Legea nr. 137/1995 (abrogată), iar înțelesul conferit nu este identic.

Potrivit art. 95 alin. (1) din ordonanță, răspunderea pentru prejudiciul adus mediului are caracter obiectiv, independent de culpă; în cazul pluralității autorilor, răspunderea este solidară. În alineatul următor al aceluiași articol se stipulează că „În mod excepțional, răspunderea poate fi și subiectivă pentru prejudiciile cauzate speciilor protejate și habitatelor naturale, conform reglementărilor specifice”, prevederi evident superflue, fiind cunoscut faptul că excepțiile sunt reglementate expres și sunt de strictă interpretare. Precizarea că prevenirea și repararea prejudiciului adus mediului se realizează conform prevederilor ordonanței și a reglementărilor specifice [art. 95 alin. (3)] încearcă să suplinească eliminarea obligației de asigurare prin trimiterea la o viitoare lege specială.

Apoi, se asigură în același timp o protecție sporită a victimei prejudiciilor ecologice, prin absolvirea acesteia de la sarcina probei culpei făptuitorului și creșterea posibilității de reparare a pagubei prin consacrarea răspunderii solidare în cazul pluralității autorilor prejudiciului. Reglementările legale în materie consacră pe deplin teza că „răspunderea pentru prejudiciul ecologic” reprezintă mai degrabă o reparare în sens modern decât o responsabilitate în sens clasic, în condițiile în care, substanța acesteia, atitudinea subiectivă a autorului este suprimată dintre condițiile angajării răspunderii și prin aceasta eliminată și funcție preventivă a acesteia.

După cum se poate observa este vorba, în primul rând, despre o adaptare a instituției răspunderii civile delictuale la specificul domeniului protecției mediului, în sensul satisfacerii noilor cerințe ale societății globale în domeniul

¹¹ Aprobata prin Legea nr. 19/2008 publicată în Monitorul Oficial nr. 446/29 iunie 2007

ecologic, și care au ca bază de plecare conceptul de dezvoltare și principii novatoare de tipul principiului precauției, prevenirii și „poluatorul plătește”.

În ceea ce privește Directiva comunitară nr. 2004/35/CE privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului, transpusă în cadrul intern, aceasta are ca obiectiv declarat „stabilirea cadrului de reglementare al răspunderii de mediu, bazată pe principiul „poluatorul plătește”, în scopul prevenirii și reparării prejudiciului asupra mediului”.

În Ordonanța de Urgență nr. 68/2007 se prevede că dreptul la acțiune aparține oricărei persoane fizice sau juridice care este afectată sau posibil a fi afectată de un prejudiciu asupra mediului sau care se consideră vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim. În cadrul Ordonanței sunt prevăzute o serie de contravenții (art. 40 – 41) și de infracțiuni (art. 42) cu privire la prejudiciile aduse mediului, și care sunt sancționate în conformitate cu noile tendințe ale evoluției răspunderii civile în dreptul intern și comunitar al mediului.

CAPITOLUL III

RĂSPUNDEREA CONTRAVENȚIONALĂ ÎN DREPTUL MEDIULUI

Răspunderea contravențională sau administrativă se manifestă sub următoarele forme:

- a. răspunderea administrativ – disciplinară. Aceasta intervine în acele cazuri în care sunt săvârșite abateri care nu întrunește elementele constitutive ale unei contravenții, ea fiind întâlnită în special în raporturile de muncă;
- b. răspunderea administrativ – contravențională. Intervine în toate acele situații în care este săvârșită o contravenție. Răspunderea contravențională are o mai mare aplicabilitate, cele mai multe fapte prin care se încalcă legea îmbracă o formă contravențională, însă nu toate aceste fapte sunt descoperite și sancționate, rămânând de cele mai multe ori în zona gri a răspunderii contravenționale.

În materia protecției mediului contravențiile de mediu sunt prevăzute de Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 195/2005 privind protecția mediului. Dispozițiile care instituie regimul general al contravențiilor sunt regăsite în Ordonanța de Guvern nr. 2/2001. Aceasta prevede că sancțiunile contravenționale *principale* sunt: avertismentul, amenda contravențională și obligarea contravenientului la prestarea unei munci în folosul comunității, iar cele *complementare*: confiscarea bunurilor destinate, folosite sau rezultate din contravenții; suspendarea sau anularea, după caz, a avizului, acordului sau a autorizației de exercitare a unei activități; închiderea unității; blocarea contului bancar; suspendarea activității agentului economic; retragerea licenței sau a avizului pentru anumite operațiuni ori pentru activități de comerț exterior, temporar sau

definitiv; și desființarea lucrărilor și aducerea terenului în starea inițială¹².

Toate aceste sancțiuni sunt menite să limiteze faptele contravenționale și să contribuie la menținerea ordinii de drept dintr-un stat civilizat. Contravențiile de mediu sunt mai des întâlnite decât infracțiunile de mediu, dar raporturile dintre ele diferă, întrucât, prin contravențiile sunt fapte mai puțin însemnate al căror pericol pentru mediu este unul mai scăzut, pe când, infracțiunile de mediu prezintă un pericol mult mai ridicat și posibilele vătămări sunt extrem de mari, chiar dacă nu sunt atât de des întâlnite. Printr-o infracțiune de mediu, de pildă, prin deversarea unor substanțe chimice în albia unui râu din care locuitorii consumă apă pentru diferite activități în gospodărie, se pot produce prejudicii enorme. Pe lângă distrugerea habitatului natural în care există diferite specii de plante și animale, prejudiciul se răsfrânge și asupra unor persoane fizice

¹² Emanoil Popescu, *Drept administrativ*, Editura Universitas, București, 2009, pp. 390-391.

CAPITOLUL IV

RĂSPUNDEREA PENALĂ ÎN DREPTUL MEDIULUI

IV.1. Vechiul Cod penal și răspunderea juridică de mediu

Răspunderea juridică în dreptul mediului are nota sa de originalitate dată de faptul că, în acest domeniu, se pornește de la ideea de prevenire și de combatere a prejudiciilor ecologice, în locul reparării lor. De aceea, principalele forme de tragere la răspundere s-au bazat ani la rând pe măsurile preventive și administrative și pe răspunderea de tip civil ca formă de reparare a prejudiciului ecologic.

Mult timp, rolul răspunderii penale a fost considerat subsidiar celorlalte două tipuri de răspundere (civilă și contravențională), dar și măsurilor preventive și administrative cu ajutorul cărora se rezolvau problemele ecologice. Prin specificul său, dreptul mediului încearcă prevenirea și combaterea încă din faza incipientă, a pagubelor ecologice și doar în cazurile extreme aplicarea răspunderii penale.

Evoluțiile realizate în domeniul protecției mediului au dus la schimbarea axei de valori, în sensul că numărul tot mai mare de fapte infracționale cu efecte tot mai grave asupra mediului și sănătății umane au impus necesitatea luării unor măsuri mai aspre și mai eficiente.

Vechiul Cod penal nu a consacrat o subdiviziune distinctă infracțiunilor de mediu, ci s-a rezumat la prevederea sporadică, în câteva titluri, a unui număr redus de infracțiuni în cazul cărora mediul este doar un obiect secundar, și nu principal: nerespectarea regimului materialelor nucleare sau a altor materii radioactive (art. 279 ¹), nerespectarea regimului materialelor explozibile (art. 280) și nerespectarea dispozițiilor privind importul de deșeuri și reziduuri (art. 302 ²), iar pe de altă parte a câtorva infracțiuni cu privire la regimul sănătății publice, precum: răspândirea bolilor la animale sau plante (art. 310), infectarea apei (art. 311), traficul de produse sau substanțe toxice (art. 312).

Actualmente, se prefigurează o nevoie tot mai mare de sancțiuni mai severe pentru faptele tot mai grave îndreptate împotriva mediului, care merg de la poluarea intenționată a apelor și până la traficul ilegal de deșeuri și la terorismului ecologic.

În acest context, legislația penală a trebuit să cunoască mutații semnificative care să răspundă noilor tipuri de pericole sociale îndreptate împotriva mediului, a omului și a sănătății umane.

„Studii medicale și sociologice efectuate la scară mondială au permis o constatare care devine certitudine, și anume că starea de sănătate a unei populații depinde de factorii de mediu în 30% din cazuri, de stilul de viață în 40% din

cazuri și în restul de 30%, de factorii biologici (microbi, virusuri, paraziți, ciuperci). În consecință, atenția principală pentru menținerea sănătății [...] trebuie concentrată spre îmbunătățirea factorilor de mediu de viață, și spre promovarea unui stil de viață sanogenetic”.¹³

În baza analizei vechiului Cod Penal reiese în mod evident faptul că în dreptul intern al mediului răspunderea penală nu se realizează pe baza prevederilor din Codul Penal, așa cum poate ar fi de așteptat, ci pe baza prevederilor din O.U.G. nr. 195/2005 privind protecția mediului aprobată prin Legea nr. 265/2006, precum și a unui număr mare de legi nepenale¹⁴ aflate în continuă creștere dată fiind lipsa de sistematizare a domeniului, pe de o parte, și apariția de noi probleme de mediu care antrenează legiferarea lor urgentă.

IV.2. Noul Cod Penal și problematica răspunderii juridice de mediu

Noul Cod Penal aprobat prin Legea nr. 286/2009 și actualizat prin Legea 202/2010 păstrează concepția vechiului Cod Penal, întrucât nu consacră un capitol distinct problematicii protecției mediului. Orice așteptare a unei noi deschideri pentru răspunderea juridică de tip penal în dreptul mediului s-a risipit odată cu intrarea în vigoare a acestui Cod.

În Titlul VII la Capitolul III - *Nerespectarea regimului armelor, munițiilor, materialelor nucleare și al materiilor explozive*, sunt incriminate următoarele fapte: art. 342 (nerespectarea regimului armelor și munițiilor); art. 346 (nerespectarea regimului materiilor explozive; 346¹ (nerespectarea regimului precursorilor de explozivi restricționați).

De asemenea, în Titlul VII În Capitolul V– *Infrațiuni contra sănătății publice* sunt consacrate trei infracțiuni care privesc sănătatea umană ce pot fi extinse și la consecințele pe care le pot produce mediului. Este vorba de : răspândirea bolilor la animale sau plante (art. 355), infectarea apei (art. 356) și traficul de produse sau substanțe toxice (art. 359).

Doar șase infracțiuni care au legătură cu mediul sunt prevăzute în noul Cod Penal, dar chiar și acestea se referă la un număr limitat de prejudicii ecologice, prea puține în comparație cu numărul real al problemelor cu care se confruntă domeniul ecologic.

Reiese în mod cu totul evident faptul că problema răspunderii penale nu a avansat odată cu intrarea în vigoare a prevederilor noului Cod Penal, iar „analiza legislației românești referitoare la „infrațiunile de mediu” ne arată, mai întâi,

¹³ I. Moroianu Zlătescu, O. Popescu, Mediul și sănătatea, București, Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2008, p. 17

¹⁴ Legea apelor nr. 107/1996; Legea nr. 111/1996 privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare; O.U.G. nr. 78/2000 privind regimul deșeurilor (aprobată cu modificări prin Legea 426/2001); O.U.G. nr. 243/2000 privind protecția atmosferei ; Legea nr. 407/2006 a vânătorii și protecției fondului cinegetic, etc.

existența unui număr mare de reglementări în materie, dar aproape deloc a unui „drept penal” al mediului, în sensul constituirii unui fascicul încheiat, în cadrul unui sistem propriu al „infracțiunilor de mediu”, unitar și eficient”.¹⁵

Alte acte normative, dar nu noul Cod Penal vor avea misiunea de a sancționa faptele care pot fi încadrate în categoria infracțiunilor de mediu, iar din acest punct de vedere legislația specifică domeniului protecției mediului este absolut cuprinzătoare și exhaustivă.

IV.3. Rolul O.U.G. 195 /2005 și a Directivei 2008/99/CE în realizarea răspunderii penale în dreptul intern al mediului

În lipsa unor prevederi penale stricte dedicate în mod exclusiv infracțiunilor de mediu, rolul cel mai activ în realizarea procesului sancționator al faptelor incriminate revine Legii privind protecția mediului aflată acum în vigoare.

Din momentul aprobării sale, Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 195/2005 și-a asumat rolul de reglementare – cadru în materia răspunderii juridice, inclusiv a celei penale. Ordonanța, „nu a reușit, din păcate, să construiască și să consacre o infracțiune de mediu tip, care să exprime specificul domeniului, deopotrivă în privința conținutului, obiectului și sancțiunilor aplicabile, rămânând tributară concepției tradiționale, cu un efect minim de particularizare la domeniul protecției mediului”¹⁶.

Astfel, în cadrul art. 98 sunt prevăzute activitățile susceptibile de a fi pedepsite prin sancțiuni de ordin penal. Pedepsele stabilite pentru aceste infracțiuni pornesc de la un minim de 3 luni – 1 an și ajung până la un maxim de 2 ani – 7 ani pentru faptele foarte grave.

Articolul 98 din O.U.G. 195/2005 stabilește infracțiuni cu un conținut foarte diferit, grupate după criteriul cuantumului pedepselor în cinci categorii, în funcție de gravitatea lor. Un numitor comun există, totuși, între aceste infracțiuni care se referă la incriminarea acelor fapte care „au fost de natură să pună în pericol viața ori sănătatea umană, animală sau vegetală”.¹⁷

Ordonanța stabilește și formele agravante ale unora dintre aceste infracțiuni, mai exact a celor prevăzute în alin. 4 și în alin. 5 ale art. 98, și care intervin în situația în care faptele pun în pericol sănătatea sau integritatea corporală a unui număr mare de persoane, ori au cauzat o pagubă materială importantă, sau în cazul când s-a produs moartea uneia sau mai multor persoane ori pagube importante economiei naționale. În aceste cazuri, tentativa se pedepsește (conform art. 98 alin. 6 din Ordonanță).

Constatarea și cercetarea infracțiunilor se face din oficiu de către organele de urmărire penală, conform competențelor legale.

¹⁵ Mircea Duțu, *Dreptul mediului*, Ediția a IIIa, București, Editura C.H. Beck, 2010, p. 282;

¹⁶ Mircea Duțu, *Opere citate*, p. 281

¹⁷ Conform art. 98 alin. 1 din O.U.G. 195/2005 privind protecția mediului

Remarcăm faptul că, în multe situații, maniera de incriminare a infracțiunilor prevăzute de Ordonanță este dependentă de procedura administrativă. Legiuitorul a stabilit pedepse care nu presupun privarea de libertate (așa cum se întâmplă cel mai adesea în materia propriu-zisă de drept penal), rezumându-se la suspendarea activității pe o anumită perioadă sau chiar la continuarea activității după suspendarea acordului de mediu sau autorizației integrate de mediu. Este evident că rolul răspunderii penale realizată prin intermediul normelor specifice dreptului intern al mediului nu este suficient de activ și nu produce acel tip de coerciție care să stopeze, pe viitor, faptele grave îndreptate asupra mediului.

În aceste condiții, nu poate fi decât salutară intervenția comunitară care a impus transpunerea în cadrul intern a Directivei nr. 2008/99/CE privind protecția mediului prin intermediul răspunderii penale aplicabilă pentru încălcări grave ale dispozițiilor din dreptul Uniunii privind protecția mediului. În data de 6 octombrie 2010, Guvernul României a adoptat proiectul de Lege privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal.

Actul normativ completează legislația internă privind protecția mediului, asigurând alinierea la standardele europene în materie și îndeplinirea obligațiilor României ca stat membru al Uniunii Europene.

Incriminările cuprinse în noua lege se raportează la nerespectarea anumitor dispoziții legale care reglementează aspecte importante specifice ale gestionării substanțelor poluante sau ale protecției mediului în general, dispoziții care constituie fie transpunerea unor acte normative comunitare, fie chiar a unor regulamente în materie ale Uniunii Europene.

Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 19 noiembrie 2008 privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal propune stabilirea unor măsuri eficiente care să combată creșterea fenomenului infracțional în domeniul protecției mediului. Scopul declarat al Directivei este stabilit încă din Preambulul său:

„Comunitatea este preocupată de creșterea numărului de infracțiuni împotriva mediului și de efectele acestora, care se extind din ce în ce mai mult în afara granițelor statelor în care acestea sunt comise. Astfel de infracțiuni reprezintă o amenințare la adresa mediului și necesită, prin urmare, un răspuns adecvat.

Întrucât actualele sisteme de sancționare nu au fost suficiente pentru a garanta respectarea, în totalitate, a legislației privind protecția mediului, este nevoie de prevederi mai aspre care să preîntâmpine amploarea fenomenului infracțional în domeniul environmental.

Noutatea relativă a domeniului răspunderii penale în materia ecologică și lipsa unor instrumente specifice și verificate, lasă de multe ori autorii unor fapte grave îndreptate împotriva mediului insuficient pedepsiți sau chiar nepedepsiți lucru deloc avantajos pentru evoluția domeniului. Cu atât mai mult, „lipsa unor norme comune pentru toate statele, lasă răspunderea penală la stadiul de debut în

acest domeniu. Pentru a-și atinge scopul, de eficacitate și reală protecție a mediului, introducerea unor sancțiuni cu caracter descurajant pentru activitățile care dăunează mediului și aplicarea acestora se dovedește de strictă necesitate”.

¹⁸

În prezent, dreptul penal al mediului nu joacă decât un rol subsidiar în realizarea protecției mediului, întrucât, pe de o parte, „normele sale au adesea un caracter complementar cu dispozițiile administrative și civile”¹⁹, iar pe de altă parte, din cauza a „numeroase aspecte controversate legate de lipsa de lizibilitate, de tehnicitatea sa, imprecizia, precum și riscurile de calificare cărora le dă naștere”²⁰.

Concluzii

Noile coduri, Civil și Penal, nu conțin capitole distincte dedicate problematicei privind protecția mediului. Codul Penal prevede un număr șase infracțiuni cu referire la mediu, iar Codul civil face trimitere la răspunderea civilă pentru un prejudiciu general, și nu unul special cum este cel ecologic.

Sediul materiei privind protecția durabilă a mediului are nevoie de reglementări specifice care să sancționeze mai eficient și mai aspru pe cei care aduc atingeri grave mediului și sănătății umane.

Un prim pas s-a făcut în materia răspunderii juridice penale în dreptul intern al mediului prin aprobarea Directivei 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 19 noiembrie 2008 privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal care prevede stabilirea de măsuri persuasive și proporționale cu fapta.

Este evident că direcția pe care ne-o imprimă cadrul juridic actual este aceea a consolidării normelor specifice de drept al mediului care să răspundă marilor probleme ecologice.

În ceea ce privește răspunderea penală în dreptul intern al mediului, rolul cel mai important îl are O.U.G. 195/2005 privind protecția mediului, completată de legile nepenale și de directivele comunitare în materie, care, împreună, formează cadrul normativ pe baza căruia sunt pedepsite infracțiunile de mediu.

Răspunderea civilă în dreptul intern al mediului se raportează la aceeași Ordonanță de Urgență nr. 195/2005 și la Directiva nr. 2004/35/CE transpusă la noi prin Ordonanța de Urgență nr. 68/2007, dar și la prejudiciul consacrat în noul Cod Civil, care deși nu are o prevedere specială pentru prejudiciul ecologic, se poate aplica la cazurile care îl prevăd.

Răspunderea juridică clasică, cu formele ei cunoscute – răspundere civilă, răspundere administrativă și răspundere penală – și care reprezintă dreptul

¹⁸ Anca Ileana Dușcă, *Dreptul mediului*, București, Editura Universul juridic, 2009, p. 270.

¹⁹ Mircea Duțu, *Opere citate*, p. 286

²⁰ M. Bayle, *L' incidence de la reforme en droit de l'environnement*, Les petites offices, 1993, nr. 120, p. 40

comun, devine inefficientă și inadecvată în cazul încălcării normelor de drept al mediului. Ca urmare, apare necesară o amenajare juridică a răspunderii proprie domeniului protecției mediului.

Aplicarea cu consecvență a principiului precauției și a principiului poluatorul plătește, două principii fundamentale ale dreptului mediului, va aduce rezultate mai bune în domeniul ecologic. Principiul poluatorul plătește trebuie să stabilească un sistem de taxe de poluare, un sistem de norme mai restrictive antipoluare și să pună în aplicare diverse mecanisme financiare (compensații, scutiri).

În perspectivă, un Cod al Mediului este din ce în ce mai necesar pentru a organiza și sistematiza normele de drept intern al mediului și pentru a răspunde mai bine provocărilor din domeniul protecției, conservării și ameliorării mediului. „Pământul se află în mâinile noastre. Împreună trebuie să inițiem măsurile care se impun, astfel încât să putem să ne mândrim cu faptul că încercăm și poate chiar reușim, să transmitem copiilor noștri și copiilor acestora din urmă „O lume curată și lipsită de pericole”.

CAPITOLUL V

SANCTIUNI SPECIFICE DE DREPT AL MEDIULUI

V.1. Infracțiunea de mediu

Deși infracțiunea de mediu nu este definită în mod expres în legislația de mediu sau în doctrină, apreciem că acest lucru se va contura în viitorul nu foarte îndepărtat.

Având în vedere sediul materiei și specificitatea infracțiunii, definiția o regăsim în Codul penal. Astfel, potrivit art. 15 Cod penal în vigoare, *infracțiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o*. Codul penal actual renunță astfel la definiția infracțiunii cuprinsă în art. 17²¹, Cod penal anterior.

Adaptând această definiție la necesitățile specifice dreptului mediului reiese că, *infracțiunea de mediu reprezintă fapta prevăzută de lege, îndreptată împotriva mediului sau a sănătății ori vieții umane, prin acțiuni negative asupra mediului, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o*.

Din definiția redată anterior putem extrage trăsăturile esențiale ale infracțiunii de mediu, și anume:

- a) **fapta să fie prevăzută de lege** – sau tipicitatea infracțiunii²², așa cum mai este denumită în doctrină, decurge din principiul incriminării și presupune existența unei concordante între elementele de natură obiectivă sau subiectivă stabilite de legiuitor într-o normă de incriminare și acțiunea sau inacțiunea (comisă cu o formă de vinovăție care a produs anumite urmări), directă sau indirectă a unui subiect de drept. Trebuie menționat faptul că nicio persoană nu poate fi acuzată pentru o faptă care nu este prevăzută de legea penală ca fiind infracțiune și nicio persoană nu poate fi pedepsită în afara legii. Pe cale de consecință, dacă fapta nu este prevăzută de lege în

²¹ Codul penal anterior, prin art. 17 definea infracțiunea ca fiind *fapta care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală*.

²² Unii autori demuesc prima trăsătură a infracțiunii drept „tipicitate”, în acest sens, a se vedea Mihai Udrioiu, *Drept penal partea generală. Noul Cod penal*, Editura, C.H. Beck, București, 2014, pp. 37-39

materie de mediu sau de o altă lege dar care să cuprindă o infracțiune de mediu, presupusul subiect activ al infracțiunii nu va răspunde penal. De ce spunem „presupusul”? Pentru simplu fapt ca este doar o situație ipotetică, iar în lipsa unei prevederi legate de incriminare, persoana(fizică sau juridică) nu răspunde juridic. În acest sens, art. 2 Cod penal stabileste, prin intermediul alin (1) că *legea penală prevede pedepsele aplicabile și măsurile educative ce se pot lua față de persoanele care au săvârșit infracțiuni, precum și măsurile de siguranță ce se pot lua față de persoanele care au comis fapte prevăzute de legea penală.* De asemenea, alin (2) și (3) ale aceluiași articol stabilesc că nu se poate aplica o pedeapsă ori nu se poate lua o măsură educativă sau o măsură de siguranță dacă aceasta nu era prevăzută de legea penală la data când fapta a fost săvârșită, precum și faptul că, **nicio pedeapsă nu poate fi stabilită și aplicată în afara limitelor generale ale acesteia.** În cazul infracțiunilor de mediu acest articol are importanță când vine vorba de încriminarea faptei. Este de notorietate, că dacă o anumită faptă nu este încriminată de lege, ea nu va putea atrage răspunderea, iar fapta respectivă nu va fi plasată în afara legii;

- b) **să fie săvârșită cu vinovăție** – vinovăția, în general, este definită ca fiind atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul sau imediat după săvârșirea faptei ilicite, fața de faptă și urmarile acesteia; din punct de vedere al dreptului penal vinovăția este una din trăsăturile esențiale ale infracțiunii, ce privește latura subiectivă a infracțiunii și constă în atitudinea conștiinței pe care o are subiectul activ al infracțiunii față de faptă și de rezultatul acesteia²³. Ca o dovadă că vinovăția este există și acționează ca un element psihologic stă mărturie și faptul că, în practică, de cele mai multe ori, după comiterea unei fapte de natură penală, cei mai mulți dintre autori încearcă să steargă urmele săvârșirii infracțiunii pentru a nu fi

²³ http://www.advocate.ro/cabinet_avocat_cuvant_Vinovatia

prinși, și, pe cale de consecință, ca vinovăția lor să fie greu de demonstrat de către organele de cercetare penală²⁴.

În conformitate cu art. 16 Cod penal, fapta constituie infracțiune numai dacă a fost săvârșită cu forma de vinovăție cerută de legea penală. În cadrul prezentului articol se regăsesc trei forme de vinovăție distincte și cu existență de sine stătătoare, intenția și cupla, și o a treia formă de vinovăție, care este una mixtă, formată din celelalte două, purtând numele de intenție depășită sau *praeterintenție*²⁵. Vinovăția există când fapta este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită.

Alin. 3 al art. 16 stabilește că fapta este săvârșită cu intenție atunci când făptuitorul:

- prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte;
- prevede rezultatul faptei sale și, deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui.

Fapta este săvârșită din culpă, atunci când făptuitorul:

- prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce;
- nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să îl prevadă.

Așa cum am arătat mai sus, a treia formă de vinovăție, poartă denumirea de intenție depășită sau *praeterintenție*, iar aceasta este incidentă atunci când fapta constând într-o **acțiune** sau **inacțiune intenționată** produce un rezultat mai grav, care

²⁴ ILLI Ștefan, *Psihologie judiciară*, Editura, Europolis, Constanța, 2009, P. 36.

²⁵ Praeterintenție, formă de vinovăție care se poate regăsi în latura subiectivă a unei infracțiuni și care există atunci când rezultatul produs este mai grav decât cel urmărit sau acceptat de făptuitor. În acest caz, pentru ca răspunderea penală a făptuitorului să poată fi stabilită în funcție de rezultatul mai grav, va trebui să se constate existența intenției în raport cu rezultatul mai ușor urmărit sau acceptat (*primum delictum*) și a culpei în raport cu rezultatul, mai grav, care s-a produs (*majus delictum*) de pildă, în cazul infracțiunii de loviri cauzatoare de moarte. Trebuie menționat faptul că, deși se folosea în sistemul jurisdicțional de mult timp, ea a fost reglementată pentru prima dată printr-o codificare în actualul Cod penal, **Legea nr. 286/2009 privind noul Cod Penal**, publicată în Monitorul Oficial nr. 510 din 24 iulie 2009, în vigoare de la 1 februarie 2014.

se datorează **culpei** făptuitorului. Trebuie observat că rezultatul mai grav întotdeauna se va datora culpei făptuitorului, iar acțiunea sau inacțiunea inițială trebuie să aibă ca formă de vinovăție intenția, indiferent dacă este directă sau indirectă.

Legat de forma de vinovăție a culpei este necesar să precizăm faptul că, de regulă, această nu este incriminată de Codul penal, acest lucru întâmplându-se numai în anumite situații speciale și doar pentru anumite infracțiuni, cum este, de exemplu, uciderea din culpă, vătămarea din culpă, distrugerea din culpă etc.

Trebuie făcută o remarcă în legătură cu vinovăția cu care se săvârșește o infracțiune de mediu. Formele de vinovăție indicate în art. 16 din actualul Cod penal se aplică cu precădere persoanei fizice, sigur, având în vedere că și persoana juridică, începând cu anul 2006 răspunde penal, și ea poate fi considerată subiect activ a infracțiunii de mediu. Remarca tocmai la acest lucru se referă, în dreptul mediului persoana juridică este subiectul de drept care va fi întâlnit cu precădere în raporturile juridice de conflict²⁶, indiferent că este vorba de dreptul penal, contravențional sau civil. Din acest punct de vedere, formele de vinovăție trebuie aplicate prin particularizare la răspunderea persoanei juridice. Sigur, având în vedere că persoana juridică este o entitate condusă de una sau mai multe persoane fizice, și aceste persoane caracterizează voința persoanei juridice, și acestea pot fi trase la răspundere penală personal sau dacă este vorba despre latura civilă, în solidar.

c) **fapta să fie îndreptată împotriva mediului, a sănătății sau a vieții persoanei, prin acțiuni negative asupra mediului**-Acțiunile vătămătoare să privească factorii și elementele de mediu sau orice alte elemente care duc la lezarea mediului, direct sau indirect. În această categorie intră și toate acele acțiuni negative asupra mediului

²⁶ În cazul infracțiunilor de dreptul mediului subiectul activ este de cele mai multe ori o entitate juridică. Spre exemplu, în cazul polărilor cauzate de exploatarea resurselor abiotoce ale mărilor, oceanelor și ale platoului continental sursele principale de poluare sunt reprezentate de unele accidente ale diferitelor firme off-shore de exploatare a acestor resurse, determinând un anumit grad de poluare în mediul marin săvârșind astfel infracțiuni internaționale de mediu. Pagubele unor asemenea accidente sunt extrem de mari, având în vedere că ele distrug în specil ecosistemul din zonele unde se exploatează. Pe de altă parte, la exploatarea resurselor de nisip, de pietriși sau de hidrocarburi din mare se folosesc mari cantități de apă, numite ape industriale, care odată folosite, de devarsă înapoi în mare. În compoziția acestor ape industriale, pe lângă cantități considerabile de hidrocarburi, în compoziția lor se pot găsi și alte substanțe periculoase cum ar fi: produși chimici, metale grele, fenoli, diferiți acizi organici etc. Toate aceste substanțe formează o sursă de poluare considerabilă. A se vedea în acest sens, **M. Remond**, *L'Exploration pétrolière en mer et le droit: droit maritime, droit de la mer*, Editions Technip, Paris, 1970, p. 81 și urm.

care duc la afectarea vieții umane sau la decesul anumitor persoane, când este vorba de poluare masivă a aerului, cursurilor de apă, a contaminării solului etc.;

- d) **să fie nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o** – A treia trăsătură a infracțiunii este una mai complexă, cuprinzând atât **antijuridicitatea**, cât și **imputabilitatea** faptei.

Când vine vorba de protecția mediului, apreciem că aceste cauze justificative nu toate își găsesc o aplicabilitate. Apreciem că dintre aceste cazuri, singurele care se pot invoca de către cel care săvârșește o presupusă infracțiune de mediu sunt starea de necesitate și exercitarea unui drept sau împlinirea unei obligații.

Legitima apărare nu și găsește aplicabilitate, deoarece, să spunem în ipoteza în care un animal protejat de lege, un urs sau un lup, spre exemplu, atacă o persoană înarmată, iar acesta îl împucă mort, ucigându-l, persoana respectivă nu poate invoca legitima apărare pentru a demonstra că a fost justificată acțiunea sa, ci se va afla într-o stare de necesitate. La fel cum nu poate exista nici consimțământul persoanei vătămate, deoarece, această cauză, prin natura sa, presupune o înțelegere prealabilă între atacator și victimă. În cazul protecției mediului nu există persoane sau entități care îți pot da acordul pentru ca o persoană să săvârșească o infracțiune de mediu. Dacă se va ajunge într-o asemenea ipoteză, persoana care răspundea de administrarea unor resurse de mediu, specii de plante sau animale, și, spre exemplu persoana juridică x, prin reprezentanți, aranjează cu autoritatea responsabilă cu aprobarea limitei maxime de eliberare a diferitelor gaze periculoase în aer, ca să-i fie permis să elimine o cantitate mult mai mare decât scrie în actele legale, săvârșind infracțiunea prevăzută de art. 98 alin. (2) din OUG nr 195/2005. Faptul că Autoritatea respectivă și-a dat consimțământul nu înseamnă ca autorul x a acționat în condițiile unei stări justificative a exprimării consimțământului persoanei vătămate, ci dimpotrivă, autoritatea respectivă, va răspunde penal alături de autor. În cazul în care este o autoritate publică și nu va răspunde penal la nivel de entitate, vor răspunde penal persoanele fizice care au permis o asemenea faptă.

În ceea ce privește cea de-a doua componentă a acestei trăsături a infracțiunii, *imputabilitatea*, de regulă, toate acțiunile sau elementele subiective și obiective care

alcătuiesc conținutul constitutiv al unei infracțiuni sunt imputabile persoanei care le-a antrenat într-o activitate infracțională, cu excepția cazului în care persoana care este considerată subiect activ al infracțiunii se află într-o anumită situație care o obligă să acționeze. Astfel, se poate afla sub o anumită stare, este constrânsă, indusă în eroare sau este iresponsabilă etc.

Cu privire la cazurile de neimputabilitate prevăzute de Codul penal, apreciem că toate se pot aplica și în cazul infracțiunilor de mediu, pentru a înlătura răspunderea juridică a persoanei care a acționat sub condițiile acestora, dar, desigur, cu particularitățile care se impun în cazul fiecărui subiect, persoană fizică și persoană juridică. De exemplu, În cazul persoanei juridice nu putem să vorbim vreodată de cauza de neimputabilitate a minorității sau sau intoxicației, a constrângerii fizice sau morale ori iresponsabilitate. Aceste cauze sunt specifice și particulare persoanelor fizice care săvârșesc fapte ce ar putea fi considerate infracțiuni de mediu.

În cazul infracțiunilor de mediu cauzele justificative și de neimputabilitate apar în toate acele situații în care persoana este obligată să acționeze într-un anumit fel, acțiunea sa fiind justificată, sau persoana care săvârșește o astfel de infracțiune se află sub o anumită stare ori este împinsă să acționeze într-o direcție în care nu ar acționa în lipsa unei constrângeri, necesități sau în lipsa unei anumite stări, cum este intoxicația, de exemplu.

Pentru existența infracțiunii este necesar ca toate cele patru trăsături esențiale ale infracțiunii să fie într-unite, în caz contrar, nu poate fi vorba despre o infracțiune de mediu și nu poate fi angajată răspunderea penală în dreptul mediului. În acest caz se va proceda la cercetarea amănunțită a faptei pentru a se vedea dacă este incident vreun alt tip de răspundere(civilă sau contravențională).

CAPITOLUL VI

REGIMUL EUROPEAN AL RĂSPUNDERII ÎN MATERIE DE MEDIU

Legislația europeană de protecție a mediului este cuprinzătoare și detaliată; aplicarea acesteia este însă o problemă serioasă, care a început însă să-și găsească rezolvarea²⁷. Aceasta cuprinde reglementări generale, aplicabile mai multor factori de mediu (evaluarea studiilor de impact asupra mediului, deșeuri, poluarea apelor, a solului sau a atmosferei) sau directive sectoriale (de exemplu legislația privind biotehnologia).

Sanțiunile administrative și penale din legislațiile naționale au fost extinse, creându-se premisele pentru o mai bună aplicare a acestora. Având ca reglementare de bază tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa (articolul I-3.3 vizează dezvoltarea durabilă a Europei, întemeiată pe un nivel înalt de protecție și de ameliorare a calității mediului), dreptul comunitar al mediului cuprinde astăzi peste 300 de acte normative europene din care nucleul dur este format din peste 100 de reglementări mai importante (în special directive), ce reglementează complet problematica mediului, inclusiv chestiunea răspunderii penale (la nivel european) în domeniul protecției mediului²⁸.

În cadrul Uniunii Europene există preocupări deosebite pentru crearea unui regim cât mai complet și unitar în ce privește protecția mediului, reglementările adoptate având la bază principiul potrivit căruia poluatorul plătește. Organismele competente ale Uniunii Europene sunt preocupate, de mai mult timp, de adoptarea unui regim cât mai complet și uniform în domeniul prevenirii și reparării pagubelor de mediu. La 9 februarie 2000, Comisia Europeană a adoptat „Cartea albă privind responsabilitatea de mediu”, ca rezultat al preocupărilor ce datau încă din 14 mai 1993,

²⁷ Hunter R., Muylle KJ „European Community Environmental Law Second Edition”, Washington D.C., Eli, 1999, p. 40.

²⁸ Mircea Duțu „Principii și instituții fundamentale de drept comunitar al mediului”, Editura Economică, București, 2005, p. 107.

când Comisia a adoptat „Cartea verde”, în care s-a prevăzut declanșarea reglementărilor specifice. Documentul susține necesitatea unei intervenții comune în materie, pentru a asigura coerența politicilor și dreptului comunitar și pentru a garanta concurența, ameliorând funcționarea pieței interioare. Un moment de referință privind reglementarea problemelor de mediu, l-a constituit adoptarea Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (la Nisa, în decembrie 2000), care, în capitolul V, intitulat „Solidaritate”, include protecția mediului, alături de alte drepturi, cum ar fi: dreptul la educație, protecția sănătății, protecția consumatorilor, etc. În acest sens, art. (37) din Cartă prevede că: „Un nivel ridicat de protecție a mediului și ameliorarea calității sale trebuie să fie integrate în politicile Uniunii și asigurate conform principiului dezvoltării durabile”. Deși această Cartă are un caracter general și nu garantează efectiv dreptul la un mediu sănătos, ea reprezintă o sursă importantă de inspirație pentru judecătorii Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) în adoptarea unor soluții, cât și pentru formularea concluziilor avocaților generali, care, cu ocazia judecării anumitor spețe au făcut deja referiri la dispozițiile din Cartă. La data de 21 aprilie 2004 a fost adoptată Directiva 2004/35/CE privind prevenirea și repararea daunelor aduse mediului, care vizează stabilirea unui cadru comun de reglementare a răspunderii pentru faptele care aduc atingere mediului, fondată pe principiul poluatorul plătește, cât și pentru prevenirea daunelor ecologice la un cost rezonabil pentru societate. Responsabilitatea pentru daunele de mediu și amenințările iminente, privind producerea acestora se aplică - în cazurile în care ele rezultă din activități profesionale - dacă se stabilește o legătură de cauzalitate între pagubă și activitățile determinate de Directivă. La data de 19 noiembrie 2008 a fost adoptată Directiva 2008/99/CE a Parlamentului European și a Consiliului, privind protecția mediului prin intermediul dreptului penal - primul act normativ al Uniunii Europene vizând dreptul penal al mediului, care constituie cadrul comun pentru anumite măsuri de natură penală, menite să asigure o protecție mai eficace a mediului. Directiva 2008/99/CE stabilește standarde minime privind protecția mediului, prin intermediul dreptului penal, față de o serie de activități efectiv sau potențial prejudiciabile. Statele membre ale UE pot însă adopta sau menține măsuri mai stricte în domeniu, cu condiția ca acestea să nu contravină unor reglementări ale Uniunii. Pentru transpunerea în practică a Directivei

2008/99/CE, statele membre ale UE trebuie să ia măsurile necesare în vederea aplicării, pentru infracțiunile comise de o persoană fizică, de „sanțiuni penale eficace, proporționale și cu efect de descurajare”. Persoana juridică poate fi, de asemenea, considerată răspunzătoare pentru infracțiunile care au fost comise în beneficiul său, de orice persoană ce deține o poziție de conducere și care a acționat fie individual, fie în calitate de membru al unui organ al persoanei juridice, pe baza unei împuterniciri ori a unei prerogative de a lua decizii în numele acesteia, sau a unei prerogative de control în cadrul persoanei juridice. La 25 iunie 1998, Uniunea Europeană a semnat Convenția de la Aarhus privind accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu. Drept urmare, pentru garantarea procedurală a dreptului la un mediu sănătos, a fost adoptată Directiva nr. 2003/4/CE a Parlamentului European și a Consiliului privind accesul publicului la informațiile de mediu, care reprezintă reglementarea cadru în materie. Astfel, sub aspect procedural, este reglementat dreptul persoanelor fizice sau juridice, de a sesiza eventualele infracțiuni prin care se încalcă reglementările Uniunii Europene privind mediul, iar procedurile de acțiune în fața Comisiei Europene permit acesteia să sesizeze Curtea de Justiție a Uniunii Europene sau să prezinte petiții Parlamentului European ori să angajeze proceduri în fața mediatorului european, referitoare la dreptul la un mediu sănătos. Curtea de Justiție a Uniunii Europene a statuat faptul că, directivele europene în materie de calitatea aerului și a apei, trebuie să fie interpretate în sensul că ele conferă indivizilor drepturi care trebuie să fie protejate de jurisdicțiile naționale ale statelor membre. La constituirea mecanismelor de protecție a drepturilor referitoare la un mediu sănătos, și-a adus contribuția și jurisprudența CJUE, prin stabilirea unor principii comune de acțiune a statelor membre, referitoare la această problemă. Examinând practica Curții de Justiție a Uniunii Europene, reiese că aceasta desfășoară o activitate intensă în ce privește constatarea vinovăției statelor membre, pentru neîndeplinirea unor obligații stabilite prin normele Uniunii, cu efecte dăunătoare asupra mediului. În acest sens exemplificăm, hotărârea pronunțată la 4 octombrie 2007 de către CJCE, Camera a șasea, în cauza C- 523/06 (JO C297 din 8 decembrie 2007), privind acțiunea în constatare a neîndeplinirii de către un stat membru, a obligațiilor care-i revin în ce privește preluarea deșeurilor provenite din exploatarea

navelor și a rezidurilor de încărcătură, cu consecințe negative pentru mediu. Considerăm că legea aplicabilă cauzelor de indemnizare este determinată de către tribunalul sesizat și considerat competent. Regula generală este, în acest sens, aplicarea legii forului dar cu precizarea că în niciun caz cererea de despăgubire nu poate fi judecată după regulile mai puțin favorabile pentru partea lezată decât cele aplicabile în materie în statul unde se exercită activitatea în cauză²⁹.

Există și alte hotărâri prin care sa constatat: nerespectarea obligațiilor statelor membre cu privire la manipularea deșeurilor provenite din echipamente electrice și electronice, lipsa măsurilor necesare pentru a închide depozitele ilegale de deșeuri, nerespectarea obligației de a elabora planuri de gestionare a deșeurilor periculoase etc. Curtea de Justiție a pronunțat mai multe hotărâri, prin care a constatat nerespectarea de către unele state a directivelor instituțiilor Uniunii privind protecția calității apelor, cum ar fi: neluarea măsurilor de tratare adecvată a apelor urbane reziduale din aglomerări urbane, neîndeplinirea obligațiilor privind asigurarea calității apei destinate consumului, când aceasta avea o concentrație mai mare de nitrați și pesticide, deversarea apelor urbane reziduale într-o zonă sensibilă, fără tratare adecvată, nerespectarea obligațiilor unui stat, de protecție a apelor subterane împotriva poluării cauzate de substanțe periculoase.

Prin numeroase hotărâri, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a relevat și alte încălcări ale directivelor Uniunii Europene, referitoare la protecția mediului, în domenii cum ar fi: prevenirea și controlul integrat al poluării, accesul la informație, participarea publicului la luarea deciziei și accesul la justiție în probleme de mediu, calitatea aerului și schimbările climatice, conservarea habitatelor naturale și a speciilor de floră și faună sălbatică, evaluarea efectelor anumitor planuri, programe, proiecte publice și private asupra mediului, etc.

²⁹ Mircea Duțu, *Dreptul Mediului*, Editura C.H. Beck, București, 2007, p. 243.

CAPITOLUL VII

RĂSPUNDEREA INTERNAȚIONALĂ DE MEDIU

De completat

VII.1. Răspunderea penală în domeniul dreptului internațional al mediului

Pentru combaterea infracțiunilor de mediu cu consecințe transfrontaliere, pe lângă cooperarea internațională, se impune și crearea unui standard, a unui „set minim” de infracțiuni definite ca atare și sancționate în legislațiile naționale. La nivel european, acest deziderat este pe cale să se realizeze. Reglementările trebuie însă extinse la nivel mondial și aici un rol extrem de important revine Organizației Națiunilor Unite. De asemenea, un alt obiectiv care trebuie avut în vedere este crearea unui tribunal penal internațional specializat sau, dacă această instituție nu poate lua ființă, cel puțin trebuie aduși în fața instanțelor supranaționale existente cei care săvârșesc infracțiuni ecologice grave.

În domeniul dreptului penal internațional există însă o particularitate: dintre cele trei consecințe ale principiului legalității (neretroactivitatea legii penale, caracterul scris al normei penale și interpretarea strictă a legilor penale) doctrina nu a reținut-o decât pe prima. O reglementare legală în acest sens regăsim în Statutul Curții Penale Internaționale (adoptat la Roma la 17 iulie 1998 ratificat și de către țara noastră) care concretizează principiile

În ceea ce privește răspunderea internațională a statelor, aceasta poate îmbrăca forma responsabilității politice, morale, materiale și chiar penale (în sensul că vor răspunde penal persoanele fizice care au acționat în numele și pe seama acelor state).

O problemă majoră legată de răspunderea internațională a statelor pentru daunele aduse mediului este de a ști cine e titularul dreptului de a reclama responsabilitatea internațională a subiectului care a încălcat, cu vinovăție, normele dreptului internațional al mediului. Astfel, în cazul unei poluări transfrontaliere, statul lezat va fi cel îndreptățit să ceară repararea pagubei pe care a suferit-o. În situația în care prejudiciul este cauzat mediului unui spațiu aflat în afara jurisdicției naționale – marea liberă, fundurile marine, spațiul cosmic, Antarctica – nu există nici un stat care

ar putea prezenta o reclamație vorbind în numele umanității care este adevărată victimă a unei daune ecologice. O soluție în acest sens a fost găsită, în dreptul mării, prin îndrituirea Înaltei Autorități create prin Convenția din 1982.

O altă problemă cu o semnificație majoră în acest context o reprezintă cea privind măsura în care statele sunt responsabile pentru actele particularilor aflați sub jurisdicția ori controlul lor. Într-adevăr, majoritatea activităților care produc prejudicii mediului sunt desfășurate de către persoane private, în special întreprinderi. Regula generală este că statul al cărui teritoriu constituie suportul activităților prejudiciabile pentru mediu în afara frontierelor sale ori sub al cărui control are loc actul prejudiciabil este cel care răspunde pentru pagubele astfel cauzate. Bineînțeles, dreptul internațional reclamă să se probeze un act ori o emisiune din partea agenților statului, care decurge mai ales din generalizarea obligației de a obține o autorizare din partea autorităților publice pentru activitățile private care prezintă un risc pentru mediu. Angajarea responsabilității internaționale presupune existența anumitor condiții, foarte greu de realizat, mai ales în cazul poluării transfrontaliere, respectiv stabilirea legăturii de cauzalitate între actul incriminat și pagubă, identificarea bazei juridice a răspunderii.

Poluările ridică o serie de probleme datorită unor elemente, precum: distanța care poate separa sursa de locul unde se produce paguba, evoluția în timp a posibilelor efecte, combinarea diferitelor forme de poluare și dificultatea distingerii contribuției fiecăruia, rolul circumstanțelor fizico-climatice în atenuarea sau amplificarea consecințelor.³ Societatea contemporană s-a confruntat în ultimul timp cu grave acțiuni de poluare, fapt care a atras răspunderea juridică internațională a statelor în problema mediului ambiant și a echilibrului ecologic. Statele au îndatorirea de a lua toate măsurile în așa fel încât activitățile exercitate pe teritoriul lor să nu cauzeze daune mediului altor state sau în zone sub controlul lor, ori în zone care nu țin de nici o jurisdicție națională.

Este absolut necesar să dăm și o definiție în sens ecologic a răspunderii internaționale a statelor. Astfel, aceasta desemnează consecințele ce decurg pentru un stat din încălcarea unei obligații internaționale prevăzute în normele cu caracter ecologic pe care și le-a asumat în mod expres.⁴ Deci, așa cum se poate observa, atunci

când un stat se obligă internațional și nu-și respectă acea obligație ecologică, se pot lua măsuri pentru repararea daunelor sau pentru obligația de aliniere la legislația internațională în materie ecologică. Conceptul prevenirii este deosebit de important pentru asigurarea protecției mediului înconjurător, domeniu în care este promovată cu predilecție răspunderea bazată pe risc.

Adoptarea unor măsuri eficiente de prevenire, precauțiune presupune însă o bună cunoaștere a activităților periculoase, a materialelor și a sistemului de gestionare a proceselor tehnologice în materie. În practica judiciară internațională principiul prevenirii a fost pus în evidență pentru prima dată în decizia de arbitraj din speța Trail Smelter (1941). Ulterior, principiul prevenirii a fost reiterat în declarația de la Stockholm din 1972, precum și în Rezoluția Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite din 1972 privind cooperarea dintre state în domeniul mediului. Principiul prevenirii daunelor transfrontaliere rezultate din activități periculoase, precum și principiul precauției sunt reflectate și în Declarația de la Rio, în alte documente internaționale în materie. În jurisprudența internațională acest principiu este recomandat de către Curtea Internațională de Justiție în avizul său consultativ din 8 iulie 1996 asupra Legalității folosirii armelor nucleare de către state în conflicte armate.⁵ Prevenirea prejudiciilor transfrontaliere asupra mediului, persoanelor și a proprietății a fost acceptată ca principiu important în majoritatea tratatelor internaționale în domeniul protecției mediului, accidentelor nucleare, lansării obiectelor spațiale, cursurilor de apă internaționale, gestionării deșeurilor periculoase și prevenirii poluării marine. Dreptul internațional nu cuprinde însă norme universale cu privire la răspunderea statelor, acestea decurgând mai mult din aplicarea principiilor „sic utere tuo» și al bunei vecinătăți sau al echitabilei utilizări, când este vorba de domeniul fluvial.

Întemeiată pe ideea de risc și pe cea de garanție, răspunderea obiectivă este consacrată în câteva convenții internaționale și se aplică atât în cazul pagubelor ce ar putea fi cauzate mediului prin utilizarea pașnică a energiei nucleare, cât și în cazul pagubelor ce ar putea rezulta din poluarea mărilor cu hidrocarburi. În prima situație, prin convenții internaționale cu caracter regional, universal sau special (Convenția de la Paris din 1960 asupra răspunderii civile în domeniul energiei nucleare; Convenția de

la Viena din 21 mai 1963 asupra răspunderii civile în materie de daune nucleare; Convenția de la Bruxelles din 1962 asupra responsabilității exploatațiilor de nave nucleare, cu caracter special) s-a stabilit un regim unificat de reglementare a reparațiilor pagubelor nucleare. Dar, așa cum am amintit, regulile de drept internațional nu sunt suficiente pentru a reglementa întreaga problemă a răspunderii obiective pentru daunele nucleare, fapt pentru care se recurge la regulile de conflict unificate, ele putând determina și asigura, potrivit dreptului internațional privat, concursul legii naționale competente.

Până în prezent, în domeniul protecției mediului înconjurător s-a apelat mai mult la două instituții clasice de drept civil, și anume: a) la normele referitoare la raporturile de vecinătate, a căror esență privește concilierea intereselor agentului poluant cu cele ale victimei poluării, stabilindu-se atât limitele admisibile ale poluării, cât și obligația corelativă ca daunele să fie suportate de cel ce poluează; b) la normele care reglementează răspunderea civilă reparatorie. Aplicarea normelor dreptului comun în materia răspunderii pentru prejudicii aduse mediului se face prin adaptarea lor la particularitățile raporturilor juridice de drept al mediului înconjurător. Prin definiție, mediul natural nu este subiectul victimă care să reclame reparațiunea, ci o valoare fundamentală care este ocrotită pe plan intern și internațional prin lege. În cadrul dreptului intern, acest subiect poate fi statul, o unitate administrativ-teritorială, persoana fizică sau juridică publică sau privată căruia i s-a produs un prejudiciu printr-o faptă ilicită, ca urmare a nerespecării normelor de protecție a factorilor de mediu. În condițiile creșterii continue a poluării, cerințele protecției mediului înconjurător presupun ca diligența rezonabilă în exercitarea dreptului privind mediul să fie intensă și să dobândească valențe noi. În realizarea oricărui drept subiectiv trebuie să se pornească de la anticiparea consecințelor posibile asupra stării naturale a mediului înconjurător ale fiecărei acțiuni.

Din acest punct de vedere, abuzul se poate manifesta prin actele realizate în exercitarea atributelor drepturilor subiective asupra mediului înconjurător, care depășesc, prin consecințele lor, scopurile socioeconomice ce au stat la baza recunoașterii acestora, aducând prejudicii mediului, nerespectând prevederile actelor normative în vigoare și standardele tehnice privind folosirea rațională a factorilor

naturali. În majoritatea cazurilor, fapta nu este săvârșită cu intenția de a aduce prejudicii factorilor de mediu, dar, constituind o exercitare a drepturilor subiective în condiții necorespunzătoare de diligență și prudență, determină efecte negative asupra stării naturale a mediului, reprezentând o abatere de la cerințele socioeconomice de ocrotire a acestuia, abatere ce atrage răspunderea persoanei vinovate. Răspunderea internațională privind mediul înconjurător poate îmbrăca diverse forme, și anume: răspunderea penală (vinovăția persoanelor care au acționat pe seama statelor și a altor persoane); răspunderea civilă; răspunderea contractuală privind prejudiciile. Răspunderea internațională privind mediul are ca subiect statul, căruia îi revine obligația de reparare a prejudiciului produs, dar și persoana fizică sau persoana juridică pot fi trase la răspundere pentru daunele aduse mediului. În dreptul internațional funcționează câteva principii și obligații, precum: „sic utere tuo” – reglementarea ecologică în limitele jurisdicțiilor naționale, dar și al neafectării altor state promovat de Canada și SUA⁶ ; principiul bunei vecinătăți; principiul notificării și consultării, informării și participării publicului, avertizării reciproce; principiul protejării patrimoniului comun de consecințele poluării; principiul prevenirii poluării mediului; principiul precauțiunii; principiul interzicerii poluării; principiul nediscriminării; principiul “poluatorul plătește”. Aceste principii, dar și altele, însoțite de o serie de măsuri economice, financiare, de ordin tehnic și administrative, sunt prevăzute într-o serie de tratate și convenții internaționale în domeniul mediului, precum și într-o serie de declarații ale unor conferințe și reuniuni internaționale de amploare, cum sunt Conferința de la Stockholm din 1972, Conferința de la Rio de Janeiro din 1992 ori Reuniunea de la Johannesburg din 2002.

Astfel, după cum am subliniat mai sus, Convenția privind evaluarea impactului asupra mediului în context transfrontalier (Espoo 1991) se referă la o serie de obligații ale statelor părți, cum sunt: obligația de a lua, individual sau colectiv, toate măsurile adecvate și eficiente pentru prevenirea, reducerea și controlul impactului transfrontalier negativ semnificativ al activităților propuse; obligația de a notifica statului de origine în vederea consultării cu partea ce ar putea fi afectată despre activitatea propusă; informarea publicului din statele părți afectate și a publicului propriu; consultări pe baza documentației asupra impactului de mediu etc. În domeniul

apelor, Convenția privind utilizarea cursurilor de apă internaționale în alte scopuri decât navigația (1997) consacră obligația părților de a lua toate măsurile pentru a nu provoca daune semnificative altor state părți, iar în cazul în care s-ar produce o asemenea daună vor lua toate măsurile necesare pentru a elimina sau atenua dauna respectivă și, dacă este cazul, vor discuta problema indemnizării. O altă Convenție, și anume Convenția privind protecția și utilizarea cursului de apă transfrontalieră din 1992, prevede că statele părți se vor conduce de principiul precauției în acțiunea de evitare a impactului transfrontalier potențial, de principiul „poluantul plătește”, în virtutea căruia costurile măsurilor de prevenire, control și reducere a poluării vor fi suportate de către cel care poluează, de principiul potrivit căruia resursele de apă vor fi gospodărite astfel, încât vor răspunde necesităților generațiilor prezente, fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile necesități.

Cât privește răspunderea, art. 7 din Convenție precizează că numai „Părțile vor depune eforturi internaționale corespunzătoare pentru a elabora reguli, criterii și proceduri în domeniul responsabilității”. În scopul de a ajuta la prevenirea catastrofelor naturale și poluarea mediului, facem câteva propuneri de lege ferenda, și anume: elaborarea la nivel global a unor standarde admisibile pentru fiecare factor de mediu; corelarea reglementărilor de drept internațional al mediului cu reglementările de drept intern; adoptarea unor obligații specifice ce ar reveni ministerelor de resort și asigurarea respectării normelor juridice privind protecția mediului înconjurător; crearea unui Tribunal Internațional având drept competență examinarea faptelor de încălcare de către state a normelor de protecție a mediului prevăzute în tratate internaționale și regionale, precum și judecarea persoanelor ce se fac vinovate de săvârșirea faptelor respective. Dacă ne referim la obligațiile statelor în materia răspunderii internaționale, pentru fiecare stat acestea sunt: obligația de a nu emite în atmosferă substanțe poluante peste limite admise; de a lua măsuri stabilind amplasamentul industrial; de a asigura mijloacele materiale și financiare; de a asigura funcționarea dispozitivelor antipoluante și de protecție. Se consideră că pentru a promova calitatea vieții oamenilor va trebui să se țină cont mai întâi de crearea unui mediu natural sănătos și agreabil. De asemenea, cooperarea interstatală va trebui să fie realizată la cel mai înalt grad, bazându-se pe sprijin și ajutor reciproc în orice moment.

În același timp, va trebui să se conștientizeze faptul că mediul și bunurile lui sunt expuse unor pericole specifice. Răspunderea obiectivă va trebui să funcționeze în situațiile în care emisiunile toxice produc prejudicii altor state, bunurilor sau cetățenilor lor.

În privința atribuirii răspunderilor, trebuie avute în vedere câteva considerente de jurisdicție, precum și de legislație internațională, cum ar fi: de a delimita mai clar răspunderile pentru risc și pentru culpă; stabilirea unor prejudicii, criterii concordante între țările posibil beligerante afectate; stabilirea unor criterii care să stabilească legătura cauzală dintre faptă și prejudiciu. În dreptul internațional există două concepții, una de ordin mondialist, care nu recunoaște independența statului în privința legislației internaționale privind mediul, și alta de ordin regionalist, care se bazează pe reglementările regionale ce țin seama de realitatea unor probleme comune, pe zone definite ecologic, zone delimitate de statele interesate.

Asumarea răspunderii confirmă faptul că statul vinovat și-a asumat întru totul riscul implicat de desfășurarea unor activități periculoase. Astfel, pentru a fi atrasă răspunderea internațională pentru poluarea mediului înconjurător se impun câteva condiții esențiale: săvârșirea unui act cu intenție sau prin neglijență; între faptă și prejudiciu va trebui să existe în mod cert și indubitabil un raport de cauzalitate. Conform unui principiu din Declarația Convenției de la Stockholm privind mediul uman (1972), statele au obligația să nu cauzeze prejudicii altor state sau regiuni care nu sunt supuse jurisdicției naționale a unui stat. Răspunderea statului nu absolvă de răspundere persoanele fizice care au comis o astfel de faptă. Astfel, dacă este vorba de culpă, pot interveni și împrejurări care exclud caracterul ilicit, cum ar fi forța majoră, recunoscându-se de asemenea și starea de necesitate atunci când, în fața unui pericol grav și iminent care trebuie dovedit, statul nu a avut altă soluție decât pe aceea neconformă obligațiilor sale internaționale.

Violarea unei obligații internaționale în cazul unor anumite convenții atrage răspunderea erga e. Răspunderea este obiectivă, bazată pe ideea de risc și garanție. Răspunderea revine titularului de activitate pe teritoriul statului unde se află instalația. Statul devine responsabil oricând se stabilește accidentul, de aceea s-a creat un fond de indemnizații și compensări pentru victimele poluării, competența în judecarea acestor

cazuri având-o tribunalul de la locul unde s-a produs fapta. În privința compensării, lucrurile sunt oarecum clare, și anume: ca fiind clarificată în Convenția din 1963 de la Viena ce prevede principiul răspunderii și compensării daunelor – acestea cad în sarcina operatorului, iar în caz de insolvabilitate a acestuia, răspunderea revine statului. e unul dintre domeniile în care reglementările internaționale sunt deosebit de frecvente în această perioadă, din acest proces normativ remarcându-se tot mai pregnant necesitatea unei reconcilierii între dezvoltare și protecția mediului, ceea ce dă expresie conceptului de dezvoltare durabilă, concept indispensabil pentru toate activitățile, indiferent dacă acestea sunt noi sau existente și de locul desfășurării lor. Utilizarea energiei atomice în scopuri pașnice comportă și ea mari riscuri.

Aceasta se poate solda cu mari accidente sau riscurile se pot constitui în viitoare amenințări prin existența și folosirea unor tehnologii uzate atât din punct de vedere fizic, cât și moral (este și cazul Centralei atomice de la Koslodui), care este un factor de reală îngrijorare pentru țările din spațiul balcanic și, evident, pentru România. În privința programelor spațiale, atât SUA, cât și Rusia au ratificat diferite convenții referitoare la protejarea omenirii de catastrofe rezultate din diferite accidente produse în spațiul extraatmosferic. Început imediat după declanșarea războiului rece din anii '80, programul spațial defensiv al SUA a cunoscut o amploare de nedescris pentru acele vremuri. Concurența cu URSS privind cucerirea spațiului cosmic a dus la grave tensiuni care au culminat cu amenințarea și punerea în practică a programului spațial denumit de către americani „Războiul stelelor”, la adresa tendințelor expansioniste ale URSS. După anii '89, datorită relațiilor de destindere practicate de către SUA în relațiile cu Federația Rusă și cu alte state din spațiul fost sovietic, programul de cucerire a spațiului a căpătat un caracter pașnic, de colaborare și ajutor în tehnică și personal calificat.

Programele spațiale „Apollo” și „Mir” s-au unit, formând o echipă în privința explorării pașnice a spațiului cosmic. Poluarea atmosferică, urmare a subțierii stratului de ozon datorită numeroaselor lansări în spațiu de rachete și sateliți, precum și zborurilor aeriene și altor activități pe bază de cloroforcarburi și alte asemenea a atras serios atenția guvernelor implicate în mod direct.

În concluzie, fiecare dintre state are obligația de a lua toate măsurile, astfel încât activitățile exercitate în limitele jurisdicției lor ori sub controlul lor să nu cauzeze daune mediului altor state sau în zone care nu țin de nici o jurisdicție națională. Existența principiilor de drept internațional al mediului (principiul bunei vecinătăți, principiul protejării patrimoniului comun, principiul notificării și consultării, informării publicului și principiul „poluantul plătește” impun răspunderea statului în ceea ce privește încălcarea prevederilor, convențiilor din domeniul mediului, iar încălcarea unei obligații cu caracter internațional privind protecția mediului (de origine cutumiară, convențională sau ținând de principiile generale de drept) va determina, în anumite condiții, această răspundere. Preocuparea statelor, a organizațiilor internaționale și a structurilor special create pentru dezvoltarea dialogului, a consultării și colaborării în vederea constituirii unui cadru juridic adecvat pentru reglementarea și rezolvarea problemelor de protecție și conservare a mediului reprezintă obiectivul major pentru adoptarea unui cadru adecvat în materia răspunderii internaționale a statelor pentru daunele aduse mediului.

CAPITOLUL VIII

ELEMENTE DE DREPT COMPARAT ÎN DOMENIUL RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN DREPTUL MEDIULUI

Prima Conferință a Organizației Națiunilor Unite referitoare la problematica mediului a avut loc la Stockholm în perioada 5 - 16 iunie 1972, bucurându-se de o numeroasă participare (delegații din peste 114 state). Conferința a adoptat o declarație generală, un plan de acțiune și o rezoluție.

În ciuda progreselor realizate (Declarația Conferinței Națiunilor Unite privind Mediul reprezintă practic actul de naștere al dreptului internațional al mediului) la Conferință au existat și o serie de divergențe, referitoare îndeosebi la modalitățile concrete de realizare a cooperării între state pentru protecția mediului. Era încă perioada în care unele state (îndeosebi cele în curs de dezvoltare) trebuiau să realizeze creștere economică prin orice mijloace, cu orice costuri, indiferent de pagubele aduse mediului. Implementarea unor strategii de mediu însemna automat costuri „inutile” și deci, încetinirea ritmului de creștere economică.

Totuși, statele au datoria (cel puțin din punct de vedere moral) să pună în practică normele de drept care creează cadrul dezvoltării durabile iar la nivel internațional, acest lucru se poate realiza prin intermediul tratatelor, acordurilor și convențiilor din diferite domenii ale dreptului internațional precum dreptul extraatmosferic, dreptul maritim, dreptul conservării și al protejării biodiversității - ce stabilesc regimul patrimoniului comun al umanității, sub aspect instituțional și juridic.

Rezultatele acestor reuniuni mondiale nu s-au lăsat prea mult așteptate. Treptat, statele încep să realizeze necesitatea elaborării unei legislații naționale privind răspunderea (civilă, contravențională, penală) pentru poluare și alte prejudicii aduse mediului (chestiune recomandată de către principiul 13 al Declarației de la Rio de Janeiro încă din anul 1992) sau nevoia de a aplica cu mai multă strictețe principiul „poluatorul plătește” (articolul 16 al aceleiași Declarații). Din păcate, la nivel mondial

(spre deosebire de cel regional - spre exemplu, legislația comunitară) textele legale care să permită angajarea răspunderii statelor în acest domeniu rămân destul de izolate, fiind lipsite uneori de mijloacele concrete de punere în practică a sancțiunilor. Cu toate acestea, s-au făcut o serie de încercări timide de a reglementa acest domeniu. Spre exemplu, Convenția privind marea liberă (semnată la Geneva în anul 1958) prevedea pentru state “misiunea de a veghea la îndeplinirea obligațiilor lor internaționale în ceea ce privește protecția și apărarea mediului lor marin. Statele sunt răspunzătoare conform dreptului internațional.” (articolul 235 din Convenție). Astfel, statele sunt încurajate să găsească o soluție de reparare a prejudiciului creat potrivit dreptului lor intern³⁰. Un alt document internațional care încercă să reglementeze problema în discuție este Convenția de la Basel privind controlul fluxului transfrontalier de deșeuri periculoase și a eliminării lor (1989)³¹ și care prevede obligația statelor semnatare de a lua „măsuri juridice, administrative sau de orice altă natură pentru a pune în aplicare și a face să se respecte dispozițiile prezentei convenții”. Tot acest text normativ introduce și răspunderea penală în materie: „Părțile consideră că traficul ilicit de deșeuri periculoase ori alte deșeuri constituie o infracțiune”. Convenția a fost urmată de semnarea unui

Protocol (1999) ce instituie un regim de răspundere și mai strict. Tot în acest act normativ se menționează și obligația persoanei care a produs o poluare de a lua toate măsurile necesare pentru a minimiza pagubele decurgând dintr-un incident. Tipurile de răspundere sunt împărțite în două categorii: strictă (având ca fundament intenția ca și formă de vinovăție) și răspunderea bazată pe culpă. Conform tratatului internațional, răspunderea este limitată în timp, orice plângere împotriva unui eventual poluator trebuind a fi introdusă într-o perioadă de maximum 5 ani de la data când reclamantul știa sau ar fi trebuit să știe despre existența încălcării normelor, termenul maxim fiind acela de 10 ani de la data producerii incidentului (articolul 13 din Protocol).

³⁰ Daniela Marinescu „Tratat de dreptul mediului”, Editura Universul Juridic, București, 2007, p. 685.

³¹ După acest document, în anul 1995 s-a adoptat și în România prima lege care era destinată exclusiv protecției mediului, Legea nr.137/1995, care incriminează la art. 85 un număr de 32 de infracțiuni ecologice, unele dintre ele fiind variante ale unor infracțiuni din Codul penal, altele erau infracțiuni-cadru în raport cu cele prevăzute în legi speciale, iar altele reprezentau incriminări noi. A se vedea, **A. Ungureanu**, *Considerații cu privire la răspunderea persoanelor fizice și a prepușilor persoanelor juridice pentru săvârșirea faptelor penale înscrise în Legea protecției mediului nr.137/1995*, Rev. Română de drept,nr.4-6/1996.

a. Legislația de mediu în Franța

Protecția mediului este considerată o chestiune de interes național³². În acest sens, ca o încununare a eforturilor legiuitorului francez de creare a unui sistem eficient de protecție a mediului, în anul 2002 apare Codul mediului (Actul numărul 2002-276 din 27 februarie 2002 publicat în Jurnalul Oficial din 28 februarie 2002), reglementare vastă ce conține dispoziții exhaustive referitoare la toți factorii de mediu, instituind unul dintre cele mai avansate sisteme de protecție a mediului din Uniunea Europeană. Fiecare factor de mediu beneficiază de o protecție specială, adaptată specificului său: apa, aerul și atmosfera, parcurile și ariile naturale protejate, solul și subsolul etc.

Tipurile de răspundere care pot fi angajate, potrivit legislației franceze sunt: civilă, contravențională și penală. Identificarea și investigarea faptelor care constituie încălcări ale regulilor instituite pentru protecția mediului poate fi realizată de mai multe categorii de organe printre care: agenții autorităților statale (indiferent de serviciul în cadrul căruia lucrează - inclusiv cei fiscali sau cu atribuții de control a siguranței alimentare), ofițerii vamali, angajații Agenției Naționale a Fondului Forestier, cercetătorii Institutului Francez de Exploatare a Mării. În îndeplinirea atribuțiilor lor, categoriile de agenți menționate anterior au puteri extinse, inclusiv posibilitatea de a pătrunde în toate locurile în care se presupune că au loc activități poluante (cu excepția locuințelor).

Prin noutatea sa, prin reglementarea unor domenii care, la prima vedere, par lipsite de importanță (precum poluarea fonică sau cea vizuală), dar și prin severitatea normelor sale, Codul francez al mediului se impune ca unul dintre cele mai avansate acte normative din Uniunea Europeană în acest domeniu, contribuind decisiv la instituirea unui sistem de protecție a mediului extrem de eficient.

b. Legislația de mediu în Germania

³² Philippe Malingrey „Introduction au droit de l'environnement”, Paris, Editions Tec et Doc, p. 10.

Legislația de protecție a mediului este foarte vastă, fiind structurată pe mai multe direcții de acțiune: legislația privind colectarea deșeurilor, legislația nucleară și de protecție împotriva radiațiilor periculoase, legislația apelor, legislația privind substanțele chimice, legislația privind protecția solului, legislația privind protecția împotriva emisiilor poluante.

Printre principiile de dreptul mediului consacrate de legislația germană se menționează: principiul prevenirii și cel al protecției, principiul poluatorul plătește sau principiul cooperării.

Responsabilitatea pentru pagubele produse mediului poate îmbrăca forma răspunderii civile, penale sau contravenționale.

c.Legislația de mediu în S.U.A

Răspunderea penală în domeniul mediului este instituită de către legislația americană încă de la începutul secolului, în prezent ea regăsindu-se în toate sectoarele domeniului cercetat: apă, aer, deșeuri, protecția solului și a pădurilor etc.

După părerea unui autor consacrat în domeniu³³ sistemul american de protecție a mediului este „fragil și relativ depășit. În ciuda unor succese în domeniu raportate de către guvern, numărul încălcărilor regulilor instituite depășește posibilitățile atât ale guvernului federal cât și al celor statale.”

În privința tipului de răspundere aplicabil în cazul încălcării normelor de mediu, sistemul nord - american instituie cele trei tipuri “clasice”: răspunderea civilă, administrativă și cea penală. Angajarea răspunderii penale poate atrage aplicarea unei pedepse privative de libertate sau a unei amenzi penale în timp ce răspunderea civilă sau administrativă implică plata unor amenzi substanțiale.

³³ David Hodas „Enforcement of Environmental Law in a Triangular Federal System”, 1995, 54 Md. L. Rev, paginile 1552, 1558-1559.

d. Legislația de mediu în Finlanda

Principalul izvor de drept penal îl reprezintă Codul penal finlandez. Prevederile acestuia se vor aplica atât faptelor comise pe teritoriul acestei țări dar și unor fapte comise în afara Finlandei, dar îndreptate împotriva acestui stat sau al unui cetățean finlandez (capitolul I, secțiunea a 3-a). Principalele sancțiuni prevăzute de acest act normativ sunt: închisoarea, amenda sau prestarea unei munci în folosul comunității. Domeniul infracțiunilor ecologice este reglementat de către capitolul 48 intitulat „*Crime și delikte împotriva mediului*”, ce cuprinde 9 secțiuni (articole) și de către capitolul 48 a „*Crime și delikte împotriva resurselor naturale*”, cuprinzând un număr de 6 secțiuni (articole).

e. Legislația de mediu în Belgia

Dreptul comun în materia răspunderii de mediu îl reprezintă Codul civil belgian. Pornind de la prevederile acestui act normativ, au fost legiferate mai multe statute federale și decrete regionale care consacră diferite regimuri de răspundere pentru poluare și pentru anumite tipuri de daune ecologice. Totuși , practica a demonstrat că această direcție de acțiune este inefficientă , motiv pentru care guvernul regiunii flamande a înființat o comisie a cărei sarcină este de a realiza un cod care să grupeze toate aspectele legate de protecția mediului.

Legislația belgiană prevede angajarea răspunderii pentru cazurile în care emisia provine de la o instalație sau activitate clasificată pentru orice persoană fizică sau ca atare , răspunderea revine juridică ce cauzează pagube mediului prin emisia de substanțe poluante în aer, apă sau sol. Dacă operatorului acesteia. În cazul în care două sau mai multe persoane au săvârșit fapta , ele vor fi responsabile solidar . Prin legea din 4 mai 1999 legiuitorul belgian a adus o serie de modificări Codului penal și Codului de procedură penală instituind răspunderea penală a persoanelor juridice, inclusiv în cazul săvârșirii infracțiunilor de mediu.

În urma analizei unor aspecte cu privire la răspunderea penală din mai multe state europene, dar și de pe continent, am ajuns la concluzia că în România legislația de drept penal în materia mediului este destul de sărăcăcioasă. De mai mulți ani se

evidențiază în doctrina de drept al mediului necesitatea existenței unor reglementări specifice și autonome acestei ramuri de drept, reglementări care întârzie să apară.

Dintre toate legislațiile de mediu în materia răspunderii penale, cel mai modern, util și eficient sistem este cel francez. Franța dispune de un Cod al mediului adoptat imediat după anul 2000, acesta conferind o protecție garantare solidă în ceea ce privește protecția de dreptul mediului în Franța.

În Statele Unite ale Americii sistemul de drept în materia protecției mediului este unul nu foarte modern, deși este vorba de o întreagă federație de state, există multe state din europa care întrec SUA când vine vorba de protecția mediului. Asta și pentru că în SUA s-au investit sute de miliarde de dolari în afaceri industriale, iar aceste state nu prea își permit să renunte la o parte din puterea financiară doar pentru a pune piciorul în prag în legătură cu protecția mediului, însă, încearcă să impună altor state astemenea măsuri, ceea ce nu este normal.

CAPITOLUL IX

JURISPRUDENȚA PRIVIND APLICABILITATEA SANȚIUNILOR ÎMPOTRIVA FAPTELOR ÎNDREPTATE ASUPRA MEDIULUI

Jurisprudența franceză privind aplicabilitatea principiului precauției la riscul emisiilor produse de antenele relee

În jurisprudența franceză, invocarea principiului precauției a constituit temeiul rezolvării unor situații concrete. Spețele în cauză sunt de dată recentă și au ca punct de plecare problematica emisiilor produse de antenele relee și a tulburărilor de vecinătate. Hotărârile pronunțate de judecătorul francez constituie precedent judiciar demn de luat în seamă și de celelalte state ale lumii.

Concret, în practica franceză rezolvarea unor litigii a revoluționat gândirea judecătorească prin ineditul situațiilor supuse dezbaterilor, dar mai ales prin hotărârile date plecând de la conținutul și semnificația principiului precauției.

Acest principiu, la fel ca și celelalte principii fundamentale de drept al mediului, reprezintă una dintre ideile generale ale domeniului, a cărei aplicabilitate nu este directă, ci presupune formularea măsurilor concrete de către Guvern. În cadrul celor două spețe analizate, acest stadiu a fost depășit, în sensul că judecătorii au considerat temeinică invocarea principiului precauției pentru rezolvarea litigiilor.

- a. **În Cazul Eric Lagouge, Florence Lagouge, Thierry Gravier, Laure Gravier, Jean – Marie Laharotte, Catherine Laharotte contra Societății BOUYGUES TÉLÉCOM**, Tribunalul de Înaltă Instanță din Nanterre a hotărât că principiul precauției și tulburările de vecinătate invocate de solicitanți sunt motive temeinice pentru a li se da câștig de cauză.³⁴

Problemele solicitanților au apărut în momentul în care societatea BOUYGUES TÉLÉCOM a instalat antene relee de telefonie mobilă în proximitatea imediată a locuințelor acestora, ceea ce îi determină să solicite Tribunalului următoarele:

³⁴Text preluat și tradus din : La Décision du Tribunal de Grande Instance de Nanterre, septembrie 2008.

Să oblige societatea de telefonie să ridice instalațiile care reprezintă obiectul litigiului, sub sancțiunea plății a 500 euro pentru fiecare zi de întârziere;

Să oblige societatea să plătească cu titlu de tulburări anormale de vecinătate suma de 20.000 de euro pentru repararea prejudiciului constând în deprecierea caselor și suma de 10.000 de euro pentru repararea prejudiciului de a fi expuși la un risc sanitar fiecărei dintre cele trei familii care au făcut plângerea.

Solicitanții susțin că prezența antenelor relee constituie o tulburare nocivă de vecinătate din două puncte de vedere: pe de o parte este vorba de expunerea la un risc de daune sanitare, iar pe de altă parte există o tulburare de vecinătate care antrenează pierderea valorii fondului.

În replică, Societate BOUYGUES TÉLÉCOM argumentează că solicitanții nu au reclamat nicio patologie și nu au demonstrat existența niciunui risc pentru sănătate datorat antenelor de telefonie mobilă amplasate în proximitatea locuinței lor.

Asupra riscului sanitar solicitanții menționează că trebuie avute în vedere specificațiile principiului precauției care presupun luarea unor măsuri chiar și atunci când există un risc incert ca un prejudiciu să se întâmple în viitorul apropiat.

Invocarea aplicării principiului precauției de către solicitanți este foarte bine argumentată, întrucât aceștia susțin ideea riscurilor pentru sănătate pe care le pot aduce undele electromagnetice care provin de la antenele relee amplasate prea aproape de locuințele acestora.

Telefoanele mobile și antenele relee funcționează prin intermediul aceleiași tehnologii, totuși între acestea există o diferență fundamentală: dacă utilizatorul unui telefon mobil este cel care a ales să îl folosească și deci să-și însușească efectele secundare posibile care pot apărea pe timpul conversației, în cazul expunerii la antenele relee și la câmpul lor de emisie, actul nu mai este ales ci impus de o realitate, în mod constant, 24h/24, 7 zile din 7.

Solicitanții mai aduc ca argument faptul că peste 400 de studii internaționale au evidențiat riscurile pentru sănătate a utilizării de telefoane portabile și a riveranilor antenelor relee. Numeroși medici și-au manifestat îngrijorarea cu privire la bolile dezvoltate de pacienții riverani cu antenele relee.

În plus, companiile de asigurări refuză să acopere riscurile sanitare legate de electromagnetism și deci de antenele relee și de telefonul mobil portabil. Chiar și deputații au depus în mai multe rânduri propuneri de lege pentru a legifera problematica amplasării antenelor relee susținând aplicabilitatea pe viitor a principiului precauției pentru această situație aparte.

Societatea de telefonie nu este de acord cu argumentele aduse de către cele trei familii, care au reclamat riscurile sanitare și tulburările de vecinătate existente, venind cu propriile contraargumente.

Astfel, pentru Societatea BOUYGUES TÉLÉCOM plângerea reclamanților este doar o petiție de principii în care este vorba de existența unui risc sanitar pretins, care este sistematic respins de studiile existente. În opinia reprezentanților societății, reclamanții fac o confuzie între studiile privind telefonie portabilă și studiile privind stațiile rele.

Faptul că tehnologia telefoanelor și a stațiilor rele este similară nu înseamnă că energia radioelectrică produsă de aceste echipamente este comparabilă în mod absolut și trebuie făcută diferența de situații existente între aceste echipamente.

Societatea BOUYGUES TÉLÉCOM consideră că părțile care citează numeroase avize, studii sau analize internaționale au făcut o lectură cel puțin opusă. O concluzie privitoare la aceste discuții este aceea că discuția științifică rămâne deschisă și că ea permite fiecăruia să aibă punctul său de vedere. De aceea, partea reclamată consideră că tulburările de sănătate, constatate de unii și suspectate de alții, constituie un prejudiciu care rămâne de demonstrat.

Analizând întreaga situație, din perspectiva solicitanților, dar și a reclamanților, Tribunalul hotărăște următoarele:

Obligă Societatea BOUYGUES TÉLÉCOM să ridice instalațiile de emisie – recepție sub sancțiunea plății a 100 euro /zi de întârziere, pe parcursul unei perioade de 4 luni începând cu data prezentei hotărâri.

Obligă Societatea BOUYGUES TÉLÉCOM să plătească 3000 de euro fiecărei familii reclamante pentru pagube și expunerea la un risc sanitar.

Obligă Societatea BOUYGUES TÉLÉCOM să plătească 3000 de euro fiecărei familii reclamante pe baza prevederilor art. 700 din Codul de procedură (francez).

Hotărârea judecătorului în speța de față evidențiază faptul că reclamanții au venit cu o cerere pertinentă privind riscul sanitar și tulburările de vecinătate datorate emisiilor provenite de la instalațiile rele. Chiar dacă în momentul solicitării venite din partea celor trei familii riscul pe care îl presupunea expunerea la undele produse de instalații nu părea foarte grav, existența principiului precauției a stat la baza considerării riscului ca fiind existent. Mai mult, un risc incert nu mai trebuie ignorat, din contră el trebuie luat în calcul în momentul aplicării unei hotărâri judecătorești.

Judecătorul a aplicat prevederile principiului precauției în practică, fapt care a condus la crearea unui precedent judiciar care va fi folosit pentru soluționarea viitoarelor cazuri. Aplicat din teorie în practica judiciară, principiul precauției a

căpătat o mai mare forță de aplicabilitate, la care vor trebui să se raporteze cei veniți să facă dreptate prin soluționarea diferite situații legate de precauție.

b. Hotărârea Tribunalul din Angers din data de 5 martie 2009, împotriva SA ORANGE SA. cu privire la amplasarea antenelor relee³⁵

La data de 1 decembrie 2008, mai mulți particulari, părinți sau nu ai copiilor care sunt elevi în școala vecină cu biserica în a cărei turn au fost instalate antene relee, au sesizat Tribunalul pe baza fundamentului art. 809 alineat 1 Cod de procedură civilă, împotriva Societăților Orange France și Spie Quest Centre, cu o cerere prin care solicită interzicerea amplasării antenelor relee. Solicitanții invocă principiul precauției conform dispoziției din art. 110 – 1 din Codul Mediului.

Solicitanții susțin că pericolul iminent îl constituie instalarea antenelor relee de telefonie mobilă a căror emisii constituie un risc de tulburare sanitară și de vecinătate a cărei absență Societatea Orange France nu o poate garanta. Ei subliniază faptul că antena este amplasată în proximitatea imediată a domiciliului lor, dar și a școlii municipale.

Ca răspuns, Societatea Orange France cere respingerea cererii și invocă misiunea de interes general în cadrul căreia se înscrie construirea de antene relee. Societatea subliniază că în comună există și alte surse care pot emite unde electromagnetice (TV, module de frecvență, alți operatori de telefonie mobilă) care funcționează fără probleme. Societatea concluzionează că instalația funcționează în conformitate cu textele legale în vigoare și că subiectul în cauză nu presupune controverse științifice și că rapoartele și avizele instanțelor administrative admit absența efectelor biologice și sanitare ale emisiilor. În același timp, reprezentanții societății susțin că publicul este foarte puțin expus unui risc și că jurisprudența nu a recunoscut existența riscurilor pentru sănătate.

Pe parcursul derulării procesului, reclamanții fac trimitere la texte de lege deosebit de importante din perspectiva problematicii de mediu. Este vorba de invocarea art. 2 din Constituția Franței (2005) conform căruia:

„Art. 1. Fiecare persoană are dreptul de a trăi într-un mediu sănătos și echilibrat ecologic.

Art. 2. Fiecare persoană trebuie să ia parte la protecția și ameliorarea mediului.

³⁵ Text preluat și tradus din : La Décision du Tribunal de Grande Instance de Nanterre, septembrie 2008

Art. 3. Toate persoanele trebuie să prevină atingerile care sunt susceptibile de a pune mediul în pericol și să limiteze consecințele.

Art. 4. Toate persoanele trebuie să contribuie la repararea prejudiciilor cauzate mediului, în condițiile legii.

Art. 5. Atunci când se produce un prejudiciu, chiar și incert pentru cunoștințele științifice, care ar putea afecta de o manieră gravă și ireversibilă mediul, autoritățile publice trebuie să asigure prin aplicarea principiului precauției, punerea în practică a procedurii de evaluare a riscurilor și să adopte măsurile provizorii”.

Din textul de lege citat reiese în mod cert faptul că textele legislative franceze acoperă inclusiv situațiile de incertitudine, prin invocarea specificațiilor principiului precauției. La acestea se adaugă măsurile de prevenire a oricăror atingeri aduse sănătății oamenilor prin controlul surselor poluante.

Conform Raportului Directorului General al Sănătății (Franța) din 16 ianuarie 2001, denumit Raportul ZMIROU se concluzionează că: „obiectivul de a reduce la minimum posibil nivelul de expunere a publicului se referă în particular la persoanele potențial posibile, cum ar fi copiii sau unele persoane bolnave.

Ca urmare, Grupul de experți consideră următoarele: clădirile „sensibile” (spitale, creșe, școli) situate la mai puțin de 100 de metri de o stație macrocelulară nu sunt atinse în mod direct de fasciculul antenei... iar grupul de experți crede că respectarea acestor măsuri de către operatori este de natură să atenueze nemulțumirile publicului, în special a părinților preocupați de expunerea copiilor lor care învață în clădirile școlare...”.

În concluzie, Tribunalul decide: „Principiul precauției ne impune să interzicem funcționarea proiectului de implantare a antenelor relee în turnul Bisericii Notre Dame d’Allençon, interdicția constituind o măsură efectivă și proporțională menită să prevină un risc de prejudicii grave și ireversibile aduse mediului, la un cost economic acceptabil. Acest fundament se suprapune cu cel invocat prin art. 809 alineat 1 din Codul de procedură civilă și intră în competență noastră de a lua toate măsurile pentru a preveni un pericol iminent , definiție care integrează și riscul sanitar pentru populația riverană cu instalațiile propuse”.

CAPITOLUL X

TENDINȚE ȘI PERSPECTIVE PRIVIND APLICAREA SANCTIUNILOR DE MEDIU ÎN CONTEXTUL DIGITALIZĂRII

X.1. Demersuri europene actuale în domeniul criminalității organizate

În ultimii ani s-a constatat o dezvoltare fără precedent a crimei organizate fapt ce a condus la o luptă susținută împotriva acțiunilor periculoase care amenința siguranța și securitatea cetățenilor statelor lumii. Globalizarea, ca fenomen actual aflat în plină expansiune, aduce cu sine nu numai efecte pozitive, ci și numeroase aspecte negative care își pun amprenta asupra tuturor domeniilor vieții economice, culturale, sociale și politice. Componenta ecologică și de protecție a mediului nu a rămas neschimbată sub imperiul agravării fenomenului infracțional la nivel european și global, din contră: se constată o creștere a acțiunilor distructive îndreptate împotriva mediului, iar sancțiunea juridică este, de multe ori, insuficient de aspră, chiar inefficientă.

La nivel european și global nu există un consens în ceea ce privește terminologia fenomenului criminalității ecologice. Încercările de definire a conceptului sunt destul de stângace și controversate și de cele mai multe ori se evită definirea termenului, reținându-se doar o clasificare funcțională a infracțiunilor la care acesta face referire.

Cu toate acestea, au fost făcute demersuri juridice importante în direcția creării unui cadru legislativ mai adecvat care să facă mai bine față fenomenului infracțional actual. Este laudabilă și salutară adoptarea la nivel european a Deciziei – cadru 2008/841/JAI a Consiliului din 24 octombrie 2008 privind lupta împotriva crimei organizate care reprezintă un exemplu concret de armonizare în domeniu, aspect care poate contribui la o reacție mai fermă și calificată a organelor judiciare abilitate.[1]

Decizia – cadru 2008/841/JAI [2] privind lupta împotriva crimei organizate are ca obiectiv „îmbunătățirea capacităților comune ale Uniunii și ale statelor membre, precum și combaterea crimei organizate transnaționale. Acest obiectiv este urmărit, în special, prin armonizarea legislației. Este necesară o cooperare mai strânsă între statele membre ale Uniunii Europene pentru a contracara pericolele și extinderea organizațiilor criminale și pentru a răspunde în mod eficient așteptărilor cetățenilor și cerințelor proprii. (art. 1)

Extrapolând de la nivelul general la cel particular, de la criminalitate organizată în general la criminalitatea ecologică, în particular, constatăm o situație asemănătoare la ambele nivele. Criminalitatea ecologică, capătă forme tot grave la nivel european și global. Noua directivă - cadru aprobată nu face

decât să întărească și să susțină ideea că fiecare stat membru trebuie să își aducă contribuția la o mai bună cooperare la nivel european și global pentru un control mai bun al acestui fenomen.

Domeniile predilecte în care s-a dezvoltat criminalitatea ecologică sunt: comerțul ilicit cu specii sălbatice, cu specii rare sau pe cale de dispariție, traficul cu materii radioactive și nucleare, traficul de deșeuri periculoase, poluarea intenționată apei, aerului, solului, subsolului, etc.

În acest context, este tot mai evident că situația actuală generează noi obiective pentru cercetarea științifică: definirea infracțiunilor internaționale, mondiale, transnaționale, globale, analiza și decelarea manifestărilor mondializării crimei, structura criminalității transnaționale, rolul fundamental al organizațiilor criminale, factorii și procesele mondializării crimei. [3]

X.2. Situația în România privind fenomenul infracțional în domeniul protecției mediului

Particularizând la situația României, remarcăm o raliere a preocupărilor naționale la cele europene și globale, ca urmare a conștientizării necesității luării unor măsuri mai serioase pentru a limita și stopa fenomenul infracțional aflat în plină expansiune.

Deși nu există o definiție clară dată criminalității ecologice în actele normative românești, este evident că aceasta este parte componentă a criminalității organizate, în general, lucru demonstrat de realitate și de pertinența preocupărilor în acest sens.

Întrucât actualele sisteme de sancționare nu au fost suficiente pentru a garanta respectarea, în totalitate, a legislației privind protecția mediului, este nevoie de prevederi mai aspre care să preîntâmpine amploarea fenomenului infracțional în domeniul environmental.

Comunitatea este preocupată de creșterea numărului de infracțiuni împotriva mediului și de efectele acestora, care se extind din ce în ce mai mult în afara granițelor statelor în care acestea sunt comise. Astfel de infracțiuni reprezintă o amenințare la adresa mediului și necesită, prin urmare, un răspuns adecvat.

Ca stat membru al Uniunii Europene, România a procedat la transpunerea în planul intern a Directivei – cadru 2008/841/JAI privind lupta împotriva crimei organizate, cu toate consecințele care decurg din conținutul său.

De asemenea, România a transpus în cadrul intern Directiva nr. 2008/99/CE privind protecția mediului prin intermediul răspunderii penale aplicabilă pentru încălcări grave ale dispozițiilor din dreptul Uniunii privind protecția mediului. Actul normativ completează legislația internă privind protecția mediului și trage un semnal de alarmă asupra faptelor grave care aduc atingeri mediului și împotriva cărora trebuie pregătit un arsenal de sancțiuni mai severe.

Incrimînările cuprinse în noua lege se raportează la nerespectarea anumitor dispoziții legale care reglementează aspecte importante specifice ale gestionării substanțelor poluante sau ale protecției mediului în general, dispoziții care constituie fie transpunerea unor acte normative comunitare, fie chiar a unor regulamente în materie ale Uniunii Europene.

Acestea sunt prevăzute în OUG nr. 195/2005, în Codul Penal și în alte legi special.

Din analiza legislației românești referitoare la „infrațiunile de mediu” reiese existența unui număr mare de reglementări în materie, dar aproape deloc a unui „drept penal” al mediului, în sensul constituirii unui fascicul încheiat, în cadrul unui sistem propriu al „infrațiunilor de mediu”, unitar și eficient”. [5]

În lipsa unor prevederi penale stricte dedicate în mod exclusiv infrațiunilor de mediu, rolul cel mai activ în realizarea procesului sancționator al faptelor incriminate revine Legii privind protecția mediului aflată acum în vigoare – Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 195/2005.

Din momentul aprobării sale, Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 195/2005 și-a asumat rolul de reglementare – cadru în materia răspunderii juridice, inclusiv a celei penale. Ordonanța, „nu a reușit, din păcate, să construiască și să consacre o infrațiune de mediu tip, care să exprime specificul domeniului, deopotrivă în privința conținutului, obiectului și sancțiunilor aplicabile, rămânând tributară concepției tradiționale, cu un efect minim de particularizare la domeniul protecției mediului” [5]

Astfel, în cadrul art. 98 sunt prevăzute activitățile susceptibile de a fi pedepsite prin sancțiuni de ordin penal. Pedepsele stabilite pentru aceste infrațiuni pornesc de la un minim de 3 luni – 1 an și ajung până la un maxim de 3 ani – 10 ani pentru faptele foarte grave.

Articolul 98 din O.U.G. 195/2005 stabilește un număr de 25 de infrațiuni tip, cu un conținut foarte diferit, grupate după criteriul cuantumului pedepselor în patru categorii, în funcție de gravitatea lor. Un numitor comun există, totuși, între aceste infrațiuni care se referă la incriminarea acelor fapte care „au fost de natură să pună în pericol viața ori sănătatea umană, animală sau vegetală”. [6]

Ordonanța stabilește și formele agravante ale unora dintre aceste infrațiuni, mai exact a celor prevăzute în alin. 3 și în alin. 4 ale art. 98 , și care intervin în situația în care faptele pun în pericol sănătatea sau integritatea corporală a unui număr mare de persoane, au vreuna din urmările prevăzute în art. 182 C.pen. (din vechiul Cod penal) (vătămări corporale grave) ori au cauzat o pagubă materială importantă, sau în cazul când s-a produs moartea uneia sau mai multor persoane ori pagube importante economiei naționale. În aceste cazuri, tentativa se pedepsește (conform art. 98 alin. 6 din Ordonanță). Constatarea și cercetarea infrațiunilor se face din oficiu de către organele de urmărire penală, conform competențelor legale.

X.2. Criminalitatea ecologică. Modelul Franței

În Franța, lupta îndreptată împotriva criminalității ecologice este mult mai activă. O manifestare de mare anvergură a avut loc în perioada 27 – 29 martie 2012 la Lyon la care au participat peste 70 de țări, având ca obiectiv facilitarea punerii de acord asupra unei strategii mondiale de respect a dreptului mediului și de armonizare și unificare a luptei împotriva criminalității ecologice. [7]

În ceea ce privește termenul de criminalitate ecologică, în cadrul dezbaterilor se face mențiune la un Raport al Guvernului American din anul 2000 privitor la criminalitatea internațională organizată, în cadrul căreia termenul de criminalitate ecologică reprezintă o încălcare deliberată a dreptului internațional sau național în ceea ce privește controlul poluărilor periculoase pentru sănătate sau mediu, exploatarea necontrolată a resurselor naturale, protecția speciilor vegetale și animale amenințate sau pe cale de dispariție.

Terminologia în acest sens nu este foarte clară și nici unificată, folosindu-se și noțiunea de „delicvență ecologică”, în Franței și în alte țări, sau de „crime îndreptate împotriva mediului”, toate, însă, cu referire directă la infracțiunile grave care sunt îndreptate împotriva mediului.

În cadrul Summitul de la Lyon, au fost discutate câteva dintre cele mai grave probleme aduse în prin plan de expansiunea criminalității ecologice: comerțul ilicit cu animale sălbatice, traficul cu materiale radioactive și nucleare, traficul de deșeuri.

A.Comerțul ilicit cu specii sălbatice

În opinia Organizației Mondiale a Vămirilor, comerțul ilicit cu animale sălbatice poate fi considerat la fel de periculos ca traficul de stupefiante. Tot potrivit Organizației Mondiale a Vămirilor, "comerțul ilicit cu animale sălbatice poate fi la fel de profitabil precum traficul de droguri. Șalurile din lână de antilopă tibetană, a căror vânzare este total ilegală, se vând cu aproape 20.000 de euro/ pe fiecare piesă și caviarul de sturioni se vinde cu aproximativ 8000 de euro / pe kilogram ". [7]

În martie 2012, poliția thailandeză a anunțat că dintr-o singură razie efectuată a confiscat un număr mare de animale sălbatice destinate comerțului ilegal: cinci tigri, 13 lei, 3 pume, 3 canguri, 4 păsări flamingo, 66 marmote, 2 urangutani și 2 panda. Acțiunea aparținea a trei membri ai unei bande criminale care au fost arestați și puși sub acuzare. Ei au importat animalele din Africa, Canada și alte țări și urmau să le revândă în SUA și China. [7]

B. Traficul cu materiale radioactive și nucleare

Agencia Internațională pentru Energie Atomică (AIEA) are o bază de date cu privire la incidentele despre care statele sale membre au cunoștințe. Astfel,

din 1993 până în 2011, numărul de incidente nefavorabile a fost de 2164, constând în posesia neautorizată de astfel de materiale (radioactive și nucleare), activități criminale conexe, cazuri de pierdere sau furt, precum și alte evenimente despre care nu există informații suficiente. [7]

Un lucru este sigur, aceste statistici arată că cererea pentru acest tip de produs există, și că traficul este facilitat de lipsa de control al materialelor radioactive și nucleare.

C. Traficul cu deșeuri

Potrivit Organizației Internaționale a Muncii, „în fiecare an, până la 50 de milioane de tone de deșeuri de echipamente electrice și electronice (" e-deșeuri ") sunt generate în lume." Un Raport al Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP), publicat luni, 22 februarie 2010, indică faptul că volumul de deșeuri electronice va crește în continuare în mod semnificativ în următorii zece ani.

Confruntându-se cu o cerere în creștere pentru deșeuri electronice, grupuri de crimă organizată abundă în special în țările în curs de dezvoltare. La fiecare cinci până la opt ani, stocurile de calculatoare personale sunt înlocuite, transformându-se în deșeuri, care devin ținta traficului ilicit.

În noiembrie 2010, unsprezece persoane și patru societăți britanice au fost urmărite în justiție pentru încălcarea reglementărilor europene privind reciclarea deșeurilor provenind de la dispozitive electronice (telefoane, calculatoare, imprimante, televizoare, etc). Ancheta realizată de Agenția de Mediu britanică a desființat o filieră de export ilegal de deșeuri care mergeau către mai multe țări din Africa de Vest unde dispozitivele electronice erau demontate pentru costuri mult mai mici decât cele permise pentru reciclare în Europa.

Concluzii

Infrațiunile împotriva mediului constituie o problemă gravă și în creștere și care se manifestă sub diferite forme. Ea nu se limitează la poluarea aerului, apei și solului, ci împinge speciile sălbatice valoroase comercial mai aproape de dispariție. Criminalitatea ecologică poate include, de asemenea, infrațiuni care accelerează schimbările climatice, distrugerea stocurilor de pește, defrișarea pădurilor și epuizarea resurselor naturale esențiale. Aceste infrațiuni pot avea un impact dăunător asupra economiilor și securității mai multor națiuni, în unele cazuri, ar putea chiar pune în pericol existența însăși a unei țări sau a unui popor. În plus, într-o proporție semnificativă, în comiterea infrațiunilor de poluare și a celor asupra faunei sălbatice s-a dovedit implicarea rețelelor crimei organizate.

În ultimul timp, grupările de criminalitate organizată și-au extins activitățile infracționale în zona traficului cu specii de plante și animale,

exportului de deșeuri periculoase, materiale radioactive, ceea ce conferă un plus de pericolozitate acestor fapte și conturează o strânsă legătură între criminalitatea organizată și criminalitatea ecologică.

Cu toate că infracțiunile împotriva mediului au fost considerate infracțiuni nespecifice ale criminalității afacerilor, și doar atunci când cauzează sau riscă să cauzeze pierderi substanțiale, presupun cunoștințe deosebite în domeniul afacerilor din partea infractorilor și au fost comise de oameni de afaceri în exercitarea profesiilor sau funcțiilor, trebuie luate în considerare, nu trebuie neglijat faptul că infracțiunile de poluare a mediului (în special) sunt comise de „gulerele albe”, aspect care întărește legătura dintre criminalitatea afacerilor și criminalitatea ecologică.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelica Cobzaru, Principiile dreptului european al mediului, Bucuresti, Universul Juridic, 2012;
2. Mircea Dutu, Introducere in dreptul penal al mediului, Bucuresti, Editura Hamangiu, 2013;
3. Mircea Dutu, Dreptul mediului, editia a3a, Bucuresti, Editura C.H.Beck, 2010;
4. Scruton Roger, Lawrence Kogan, The Cult of Precaution, Washington, 2004;
5. Revista Romana de Dreptul mediului.